

HİKMET

ULUSLARARASI HAKEMLİ İLMİ
ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH
МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО-ИСТРАЖУВАЧКО СПИСАНИЕ

ADEKSAM

Gostivar - Kuzey Makedonya

Yayın yılı: XXIV, Sayı: 39, Yıl 2023/1

ISSN: 1857-5935

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

ADEKSAM

Sahibi: Tahsin İBRAHİM

BAŞ EDITÖR:

Prof. Dr. Numan ARUÇ

EDITÖR YARDIMCISI:

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK

ULUSAL YAYIN KURULU:

Prof. Dr. Abdülmecit NUREDİN (Kuzey Makedonya)

Prof. Dr. Mensur NUREDİN (Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Aybeyan SELİM (Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Arafat USEİNİ (Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Osman EMİN (Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Muhittin KAHVECİ (Kuzey Makedonya)

Dr. Fatma HOCİN (Kuzey Makedonya)

ULUSLARARASI YAYIN KURULU:

Doç. Dr. Fahriye EMGİLLİ (Türkiye)

Doç. Dr. Adnan KADRİÇ (Bosna Hersek)

Dr. Marija DJİNDJİC (Sırbistan)

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Kosova)

Dr. Almira SULYEVİÇ (Sırbistan - Sancak)

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

ULUSAL BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Ahmet ŞERİF	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Numan ARUÇ	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Nazım İBRAHİM	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Musa MUSAI	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Violeta DİMOVA	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Dragi GORGİEV	(Kuzey Makedonya)

ULUSLARARASI BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Orhan DERMAN	
Hacettepe Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Recai COŞKUN	
Sakarya Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN	
İstanbul Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Necati DEMİR	
Gazi Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Mehmetzeki İBRAHİMGİL	
Gazi Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Dr. Melahat PARS	
Ankara Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSİJEVIC	
Belgrad Üniversitesi	(Sırbistan)
Prof. Dr. Ksenija AYKUT	
Belgrad Üniversitesi	(Sırbistan)

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

Prof. Dr. Gazmend SHPUZA	
Arnavutluk Bilimler Akademisi	(Arnavutluk)
Prof. Dr. Lindita XHANARI	
Tiran Üniversitesi	(Arnavutluk)
Prof. Dr. Kerima FİLAN	
Sarayevo Üniversitesi	(Bosna Hersek)
Doç. Dr. Adnan KADRİÇ	
Zenitsa Üniversitesi	(Bosna Hersek)
Doç. Dr. Tudora ARNAUD	
Şevçenko Kiev Milli Devlet Üniversitesi	(Ukrayna)
Prof. Dr. Vugar SULTANZADE	
Doğu Akdeniz Üniversitesi	(KKTC)
Doç. Dr. Mehseti İSMAYİL	
Azerbaycan Devlet Üniversitesi	(Azerbaycan)
Prof. Dr. Tacida ZUBCEVIÇ HAFIZ	
Priştine Üniversitesi	(Kosova)

Sekreter: Mine KARABERZAT

Tasarım : İlker ALİ

Tercüme : Ayhan ŞABAN

İrtibat: adeksam@live.com

web: www.hikmet.mk / www.hikmetdergisi.org

İÇİNDEKİLER

BULGARİSTAN'DA BİR OSMANLI ŞEHİRİ KÖSTENDİL ve FERİDUN AHMET BEY CAMİİ

Doç. Dr. Gülberk BİLECİK

8

HİKMET KAVRAMI ÜZERİNE

Dr. Fahrünnisa BİLECİK

28

TÜRKÇELEŞTİRME FAALİYETLERİNDEN GÜNÜMÜZE TERİMLER

Dr. Nevnihal BAYAR

34

ATIK CAMLARIN HARÇ ÜRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

Mr. Meryem KAPROLİ

56

GOSTİVAR'DA OSMANLI DÖNEMİNDEN KALMA SİMNİTSA VE RAVEN CAMİLERİ

Mr. Ersin DİKO

72

BAŞ YAZI

Büyük bir memnuniyetle arz etmek istiyoruz ki, başta Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleleri ihtiva eden ve Balkanlar'daki Türk – İslam medeniyeti, kültürü ve tarihini yanısıra, genel olarak ilim ve bilimle ilgili konuları yayınlayan yegane uluslararası ilmi – araştırma ve hakemli dergi hüviyetine sahip olan HİKMET dergisinin 39.sayısı elinizde bulunmaktadır. Hassaten bu derginin ilk ve kurucu editörü olarak tekrar bu derginin 39. sayısını bizim editörlüğümüzde Türk ve uluslararası bilim kamuoyu karşısına da çıktığımızı memnuniyetle bildirmektediriz. Birkaç sayıdan itibaren, HİKMET dergisinin Bilim ve Hakem Kurulu'na 8 değişik ülkeden üyelerin katıldıklarını iftiharla bildirmektediriz. HİKMET dergisinin 26. sayıdan itibaren yeni bir uluslararası boyuta, farklı bir konseptte ve formata kavuştuğunu bildirmek istiyoruz.

Bundan böyle, HİKMET

dergisi uluslararası ilmi dergiler tarama sistemine dahil olarak tam manasıyla hem ilmi seviyesini hem de uluslararası yükselterek, tamamen uluslararası hakemli dergi hüviyetine kavuştuğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. HİKMET dergisinin bu 39. Sayısında başta yurtiçi (K. Makedonya C.) olmak üzere Türkiye'den de gelen makaleleri yayınlamış bulunmaktayız. Yurtdışından HİKMET'e gönderilen makalelerin aslında yurtdışında HİKMET dergisine olan ilginin ve önemin bariz bir ispatı olsa gerek. Nitekim, HİKMET dergisinin K. Makedonya C., Balkanlar, AB'nin değişik ülkelerine ve ABD'nin birkaç kütüphanesine gönderilmesi konusu, dergimizin uluslararası bir hüviyete ve boyuta kavuştuğunun önemli göstergelerinden biri olduğunu düşünüyoruz. Yavaş, ancak sağlam adımlarla ilerleyen dergimize bundan böyle yurtiçi ve yurtdışından gönderilecek

ve derginin uluslararası kıstasları ile yayın HİKMET Mayıs 2023 felsefesine uygun olan makalelerin yayınlanacağını ve yıl 21 HİKMET 39 - Mayıs 2023/1 HİKMET'in uluslararası boyutunun daha da genişleneceği kanaatindeyiz. Bilim ve Hakem Kurulu'nun yapmış olduğu titiz ve özeverili çalışmalarından dolayı HİKMET dergisi adına şükranlarımızı bildiriyoruz. Uluslararası İlmî Araştırma dergisi olan HİKMET dergisini bu mahiyette 21 yıl sürekli olarak yayınlanan ve 39. sayısına ulaşan K. Makedonya C.'de ender ve önemli dergilerden biri olduğu kanaatindeyiz. Tarihin bir cilvesi olarak hem halefimiz hem de selefimiz olan bundan önce görevlerini muhteşem bir şekilde yerine getiren ve bu dergiyi en üst dünya standartlarına taşıyan bütün editörlere müteşekkirimiz...

Değerli okuyucular, HİKMET dergisinin bu 39. sayısına ilmi makalelerini gönderme zahmetinde bulunan yurtiçi ve yurtdışındaki değerli hocalarımıza ve bu makalelerin ilmi değerlendirmelerini yapma gayretinde bulunan HİKMET dergisinin Bilim ve Hakem Kurulu'nun değerli üyelerine, HİKMET dergisi Yayın Kurulu ve ADEKSAM adına saygı ve şükranlarımızı bildirir, keza, HİKMET dergisinin teknik ve tasarımının hazırlanmasında hizmeti geçen herkese teşekkür eder, HİKMET dergisinin 40 . sayısını ile karşınıza çıkıncaya dek hepiniz Allah'a emanet olun.

Mayıs, 2023 Gostivar

KUZEY MAKEDONYA

Editör:

Prof. Dr. Numan ARUÇ

UDK: 28-523.41(497.2:496.02)

Makale türü:

1.02 Genel bilimsel makale

Kabul edildi: 05.03.2023

Revize : 23.03.2023

Onaylandı : 04.04.2023

BULGARİSTAN’DA BİR OSMANLI ŞEHİRİ KÖSTENDİL VE FERİDUN AHMET BEY CAMİİ

Doç. Dr. Gülberk BİLECİK

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü İstanbul - Türkiye
E-mail: bilecikg@istanbul.edu.tr

ÖZET

Bulgaristan topraklarında yer alan ve 14. yüzyılda fethedilen Köstendil şehri, bölge elimizden çıkana kadar yaklaşık beş yüz sene Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Bu süre zarfında şehir camiler, tekkeler, türbeler, medreseler, çeşmeler, köprüler gibi envai çeşit eserlerle donatılmışlardır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden getirilen Müslüman nüfus ile de tam bir Osmanlı şehri görünümü kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı’na kadar şehirdeki Osmanlı eserleri mevcudiyetini korumuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra kasaba sanayileşmeye bağlı olarak genişlemiş ve 1950’li senelerde “şehircilik çalışmaları” adı altında Köstendil’deki cami, tekke, türbe, kabristan gibi pek çok Osmanlı eseri tahrip edilmiştir. Sayıları yüzleri bulan bu eserlerden günümüze sadece 2 cami, 1 cami kalıntısı, 2 hamam ve 1 köprü gelebilmiştir.

Günümüze gelebilen iki camiden biri olan Feridun Ahmet Bey Camii, 1577/78 yılında hattat ve şair Feridun Ahmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Çalışmada cami plan, mimari ve süsleme eserleri bakımından detaylı şekilde tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Köstendil, Feridun Ahmet Bey, Cami

UDK : 28-523.41(497.2:496.02)

Article type:

1.02 Overview scientific article

Received : 05.03.2023

Revise : 23.03.2023

Accepted : 04.04.2023

**AN OTTOMAN CITY IN BULGARIA KOSTENDIL AND
FERIDUN AHMET BEY MOSQUE**

Assoc. Prof. Gülberk BİLECİK

Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Art History
E-mail: bilecik@istanbul.edu.tr

ABSTRACT

The city of Köstendil, which is located in the territory of Bulgaria and was conquered in the 14th century, remained under Ottoman rule for about five hundred years until the region was taken away from us. During that period, the city was surrounded by various works of art such as mosques, dervish lodges/Islamic monasteries, mausoleums, madrasas, fountains, and bridges. With the help of the Muslim population brought from various parts of Anatolia, it achieved the appearance of a complete Ottoman city.

Until World War II, Ottoman monument of art preserved their existence in the city. After the Second World War, the town expanded due to industrialization and, in the 1950s, many Ottoman historical monuments such as mosques, dervish lodges/Islamic monasteries, mausoleums, and graveyards in Kostendil were destroyed under the name of “urban planning”. Only 2 mosques, 1 mosque ruin, 2 Turkish baths, 1 bridge an 1 tower have survived these works, whose numbers were hundreds.

Feridun Ahmet Bey Mosque, one of the two mosques that can remain, was built in 1577/78 by the calligrapher and poet Feridun Ahmet Bey. In the study, the mosque was introduced in detail in terms of plan, architecture, and ornamental works.

Keywords: Bulgaria, Kyustendil, Feridun Ahmet Bey, Mosque

GİRİŞ

Köstendil veya “Küstendil” şehri günümüzde Bulgaristan sınırları içinde, Bulgaristan’ın batısında Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan sınırlarının kesiştiği bölgede bulunmaktadır. Oldukça geniş ve verimli bir ovada, Karasu (Struma) Nehri’ne birkaç kilometre mesafede Osogovski Dağları’nın eteklerindedir.

Resim 1. 18. yüzyılda Köstendil şehri (www.svetimesta.com)

Şehir 6. yüzyıldaki Avar-Slav istilası esnasında yıkıma uğrayan Roma kenti Pautalia’nın devamıdır. 14. yüzyıldan Osmanlı döneminin başlangıcına kadar Sırp hakimiyetinde kalmıştır. Sırp Prensi Dejanovic Konstantin, 1371 senesinde I. Murad’ın hükümdarlığını tanıyarak Osmanlı himayesine girer ve Sultanın emriyle eski kasabayı yıkıp Köstendil’i temelinden yeniden kurar. Şehir bu tarihten itibaren “Kostadin İli”, “Kostadinili” olarak anılır. Dejanovic Konstantin Rovine Muharebesi’nde hayatını kaybedince 1395’ten sonra Osmanlılar bu eski prensliği “Köstendil Sancağı” adıyla kendilerine bağlarlar.

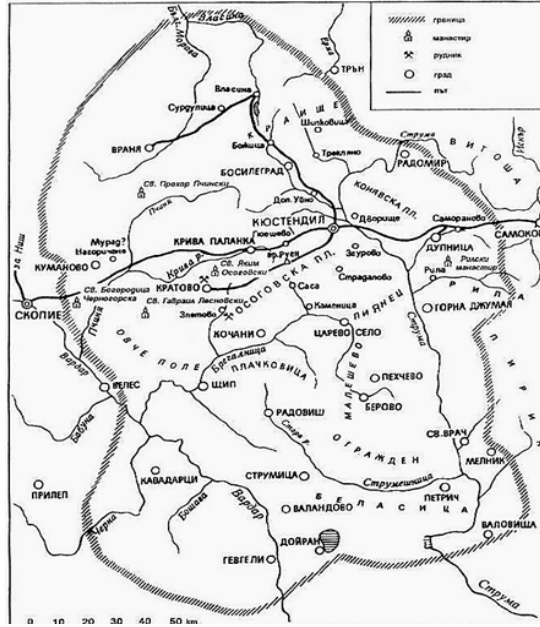

Resim 2.20. yüzyılda Köstendil (www.svetimesta.com)

Şehir bünyesinde barındırdığı çok sayıda kaplıca hamamı nedeniyle kaynaklarda “Ilıca-i Köstendil” ya da “Ilıca” adıyla anılır. 882/1477 tarihli bir mukataa defterinde ise, hem “Liva-i Kostadin” hem de “Liva-i Ilıca” şeklinde geçmektedir. Aynı zamanda “Ilıca” şeklinde de kaydedilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Köstendil şehrinden Rumeli Beylerbeyliği’ne bağlı sancak merkezi olarak bahseder. Murad Hüdavendigâr zamanında iki defa fethedilip

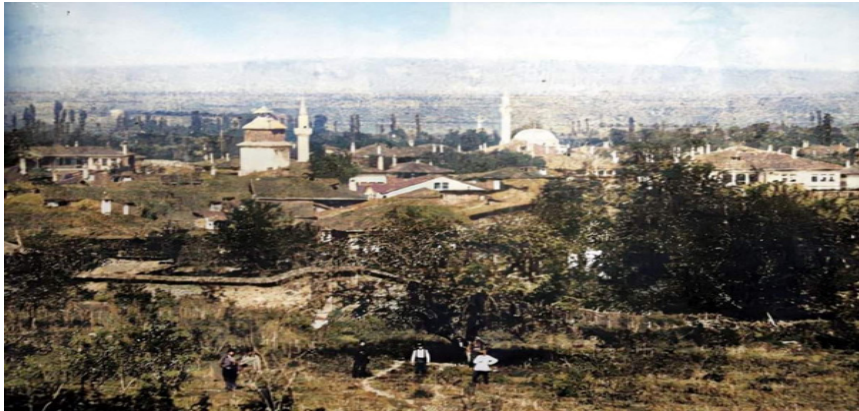
kalesinin yıktırıldığını belirtir. Bu tarihten itibaren şehre Anadolu'dan ve Konya'dan Müslüman-Türk nüfus getirilmiş, Türk kimliğini vurgulayacak mahalleler kurulmuş ve imar faaliyetlerine başlanmıştır.

Harita 1. 15.- 16. yüzyıllarda Köstendil Sancağı

16. yüzyıl tahrir defterlerine göre şehirde 22 Müslüman mahallesinin varlığı bilinir. Bu tarihte cami ve mescitlerin etrafında kurulan mahallelerle Köstendil'in tam bir Osmanlı şehri olduğu anlaşılmaktadır.

Köstendil 1683'teki II. Viyana Kuşatması'nın ardından Hıristiyan ittifakı ile yapılan savaş esnasında önemli ölçüde zarar görür. Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa, 4000 Alman ve Macar'ın Bulgar haydutlarının da katılımıyla kasabaya ani bir baskın yaparak çok sayıda müslümanı katlettiğini ve büyük maddi zarara yol açtığını nakleder. Şehrin geçirdiği ikinci bir felaket de 1690 senesinde 2000 kişilik Sırp ordusunun kasabayı zaptederek yağmalaması ve geri çekilmeden önce müslüman nüfusun bir kısmını kılıçtan geçirmesidir.

Resim 3. Köstendil şehriden bir görünüş (www.svetimesta.com)

1690'lı yıllarda başlayan sıkıntılı günler Köstendil'de Türkler'den çok Bulgar nüfusun hakim olduğu 19. yüzyıla kadar devam eder. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrası ve sonrasında bölgedeki Türkler'in büyük çoğunluğunun şehri terk ettiği ve boşalan yerlere kalabalık Bulgar nüfusunun yerleştirildiği bilinmektedir. Köstendil 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgar Prensiği'ne bırakılır ve 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle bölgedeki Türk hakimiyeti ortadan kalkar.

Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan cami, mescid, zaviye, hamam, çarşı ve su yolu gibi yapılarla Köstendil büyük bir imara sahne olmuş ve gelişme kaydetmiştir. Yapılan inşaat faaliyetleriyle şehre Türk-İslam kimliği kazandırılmıştır.

Resim 4. Köstendil'de Osmanlı eserlerinin genel görünümü

1660 senesinde şehri ziyaret eden Evliya Çelebi Köstendil'de dört saray ile Turhanzade, Eski Sultan Murad ve Alaybeyi Camilerinin isimlerini verir. 3 medrese, 6 mektep, 5 tekke, birisi Koca Murad Hanı olmak üzere 3 han olduğunu kaydeder. Evliya Çelebi "kösten" kelimesinin buradaki yörüklerde "ılıca" anlamına geldiğini, şehirde çok kaplıca bulunduğunu ve camilerinde sıcak su ile abdest alındığını yazar. Kubbeli, havuzlu 12 ılıcası olup sıcak suların şehrin her tarafını dolaştığını, havuzları doldurduğunu ve en meşhurunun Bey Kaplıcası olduğunu bildirir.

Resim 5. Köstendil şehrinin genel görünüşü (www.eskitürkiye.net)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tamir, tayin, tahribat gibi çeşitli vesilelerle kayıtlı Köstendil'in merkezinde bulunan Osmanlı eserlerinin isimleri şöyledir:

Fatih Sultan Mehmed Camii, Cami-i Kebir, Cami-i Kebir Kütüphanesi, Halil Paşa Camii ve İmareti, Hasan Efendi Camii, Medresesi ve Sıbyan Muallimhanesi, Ahmet Bey Camii, Süleyman Paşa Camii, Rifai Tekkesi, Murad Çelebi Camii ve Dergahı, İmaret Camii, Saidiye Tekkesi, Orta İmaret Tekkesi, Derviş Çelebi Hamamı, Köstendil Medresesi, Rüştüye Mektebi, Mollazade Hüseyin Camii ve Mektebi, Mollazade Hasan Efendi Mektebi ve Camii, Sinan Alabeyi Camii, Derviş Çelebi ve Kaya Bey Mektebi ve Mescidi, Mehmed Ağa Mekteb-i Rüştüyesi, Gazi Süleyman Paşa Hamamı, Orta İmaret Çeşmesi, Dragovişince Nehri üzerindeki köprü.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Köstendil'in ilçelerinde bulunan Osmanlı eserlerinin isimleri de şöyledir:

Eğridere Kazası'nda Veziriazam Bayram Paşa camii, mektebi, han ve hamamı, el-Hac Mehmed Camii, İvranya Kasabası'nda Kara Hoca Camii ve Mektebi, Piyanıçe İlçesi Gabruh Köyü Mescidi, Kalimatça Köyü Camii Radovişte (Radoşte) Kasabası Darbhane Başkatibi Sûha (Seha) Ali Efendi Kütüphanesi, Medrese ve Mektebi Radovişte Kasabası Darbhane Başkatibi Şeyhi Ali Efendi Mektebi ve Kütüphanesi

Resim 6. Köstendil şehrinin genel görünüşü (www.eskitürkiye.net)

1868-1869 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde yer alan kayıtlara göre Köstendil'de 16 cami, 7 mektep, 3 medrese ve 16 tekke mevcuttur. 1872-1873 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'ne göre Hristiyan nüfusun daha fazla olduğu ve şehirde 16 cami, 16 tekke, 3 medrese ve 4 kilise 23 han ve 426 dükkanın bulunduğu görülmektedir. 1875 sayımında 9 mektep zikredilir. 1878 öncesinde ise Köstendil'de 37 cami ve mescit, 33 kilise ve havra, 4 medrese ve ıslahane, 22 müslüman mektebi, 14 gayr-i müslim mektebi, 8 hükümet konağı ve 76 muhtelif dükkan ve ev mevcuttur.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı ordularının çekilmesiyle birçok şehirde olduğu gibi Köstendil’de de Bulgarlar pek çok Osmanlı eserine hasar vermişlerdir. Bulgarların modern şehircilik anlayışları doğrultusunda 1879 senesinde Köstendil’in şehir tanzim planı hazırlanmış ve sayısız Osmanlı eserine zarar verilmiştir. Savaştan önce 16 cami, 3 medrese, 18 tekke bulunan Köstendil’de 1900 senesinin başlarında sadece 2 cami (Feridun Ahmet Camii ile Cami-i Kebir/Fatih Camii) ancak ayakta kalabilmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi “Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk” adlı eserinde Köstendil’den bahseder. Buranın küçük bir voyvodanın elinden alındığını, Osmanlılar tarafından şehir haline getirildiğini ve kaplıcalarıyla meşhur olduğunu yazar. Vakıf ve tahrir defterleri ile Cihat defterlerine dayanarak Ayverdi şehirde 31 cami ve mescit ile Köstendil’in köylerinde 12 caminin bulunduğunu belirtir. Ayrıca 3 medrese, 9 mektep, 11 tekke, 2 türbe, 2 imaret, 3 han, 15 hamam-kaplıca, 2 köprü, 1 kale ve 2 kule ile toplam 93 Osmanlı eserinin varlığından bahseder.

Resim 7. Köstendil şehrinin genel görünüşü (www.eskitürkiye.net)

Ayverdi’in kitabında Köstendil’in merkezinde yer alan yapıların isimleri şöyledir:

Cami ve Mescitler: Ahmet Ağa Camii, Ahmet Bey Camii, Alay Beyi Sinan Camii, Beyazıd Camii, Bey Camii, Cizyedar Kara Mehmed Camii, Çukur Mescid, Derviş Çelebi ve Kaya Mescidi, Eski Sultan Murad (Fethiye) Camii, Gazi Süleyman Paşa Camii, Hacı Didar Camii, Hacı Ferhad Camii, Hacı Mehmed Ağa Camii, Halil Paşa Camii, İmaret Camii, İnce Ahmet Camii, Kanuni (Kanuni Devri) Camii, Mamak Bey Mescidi, Mehmed Ağa Camii, Mehmed Çelebi Camii, Murad Çelebi Mescidi, Müderris Şeyh Mustafa Nureddin Efendi Camii, Mollazade Hasan Efendi Camii, Sahhaf Beyzâde Derviş Bey Mescidi, Siyami Ahmet Efendi Camii, Sufi Mehmed Paşa Camii, Solakzade Hasan Çelebi Camii, Süleyman Paşa (Gazi) Camii, Şadırvan Camii, Turhanzade Camii, Suleha Camii.

Mektepler: Alay Beyi Mektebi, Derviş Çelebi ve Kaya Bey Mektebi, Mollazade Hasan Efendi Mektebi.

Medreseler: Cizyedar Kara Mehmed Medresesi, Murad Bey Medresesi, İsmi Bilinmeyen Medrese.

Tekke ve Zaviyeler: Ahmet Efendi Zaviyesi, Halil Bey Zaviyesi, Müderris Şeyh Mustafa Tekkesi, Nalbur Ahmet Efendi Zaviyesi, Nureddin Efendi Tekkesi, Seyyid Hasan Efendi Zaviyesi, Şeyh Ali Efendi Tekkesi, Şeyh Mustafa Bedreddin Tekkesi, Şeyh Mustafa Nureddin Tekkesi, Ümmü Gülsüm Hatun Zaviyesi.

Türbeler: Âma Dede Türbesi, Dede Sultan Türbesi.

İmaretler: Halil Paşa İmareti, Süleyman Paşa (Gazi) İmareti.

Hanlar: İvaz Paşa (Beşe) Hanı, Koca Murad Hanı, Yeni Han.

Hamam-Kaplıcalar: Süleyman Paşa (Gazi) Hamamı, Ayas Bey Kadınlar Kaplıcası, Ayas Bey Kaplıcası, Bey Kaplıcası.

Köprüler: Ayas Paşa Köprüsü, İshak Paşa Köprüsü.

Kule: Saat Kulesi.

1969 senesinde şehri ziyaret eden Ekrem Hakkı Ayverdi Köstendil’de 92 adet Osmanlı eserinden sadece 2 cami (Cami-i Kebir/Fatih (Kanuni) Camii, Ahmet Bey Camii) ve 1 köprü (İshak Paşa Köprüsü) kaldığını üzümlere belirtir.

Bulgaristan’la ilgili çalışmalarıyla tanınan Osman Keskiöglü 1983 senesinde A. Taha Özyaydınlı ile birlikte hazırladığı “Bulgaristan’da Türk-İslam Eserleri” isimli makalede I. Murad zamanında Müslüman şehri halini alan Köstendil’de 17 cami, 6 okul, 9 medrese, 5 tekke, 6 han, 15 civarında kaplıca ve hamamın varlığından söz eder. Sultan Camii, Turhanoğlu Camii, İmaret Camii ve Kadı Köprüsü’nün isimlerini verir. Ayrıca Hüseyin Memişoğlu da “Bulgaristan’da Türk Kültürü ve Sanatı” adlı makalesinde Köstendil’deki cami sayısını 10 olarak vermektedir.

2015 senesinde Köstendil’e yaptığımız inceleme-araştırma gezisi sırasında ise şehirde bulabildiğimiz Osmanlı eserleri 2 cami (Fatih Camii, Feridun Ahmet Bey Camii), 1 cami kalıntısı, 3 hamam (Gazi Süleyman Paşa Hamamı, Alay Hamamı, Derviş Çelebi Hamamı), 1 köprü (İshak Paşa Köprüsü) ve 1 kule (Pirkova Kulesi) idi.

* *

*

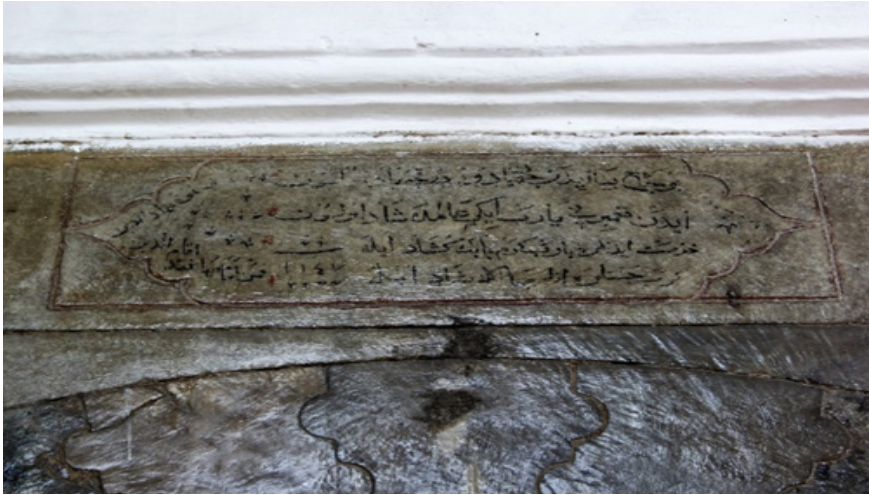
Şehirde Fatih Camii ile birlikte günümüze gelebilen ender eserlerden biri olan Feridun Ahmet Bey Camii, şehir merkezinde Roma termalleri ve Çifte Hamam’ın yanında bulunmaktadır. Hristo Smirnenski Caddesi, Stefan Karadzha (Karaca) Caddesi ve Rayna Tsaneva Caddeleri’nin arasında yer alır.

Resim 8. Köstendil Feridun Ahmet Bey Camii'nin genel görünümü

(G. Bilecik 2018)

Sokollu Mehmed Paşa'nın sır katibi, aynı zamanda şair ve hattat Feridun Ahmet Bey'in, Köstendil Sancak Beyliği sırasında yaptırılmıştır. 1577/78 tarihlidir. Kubbe kasnağında görülen tuğladan 985 (1577/78) tarihi, caminin inşa tarihini doğrulamaktadır.

Resim 9. Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan 1147 (1734/35) tarihli ihya kitabesi

(G. Bilecik 2018)

Girişin üzerinde yer alan kitabeden caminin 1734/35 senesinde ihya edildiği anlaşılmaktadır. Rık'a hatlı dört satırlık el yazısı ihya kitabesi şöyledir:

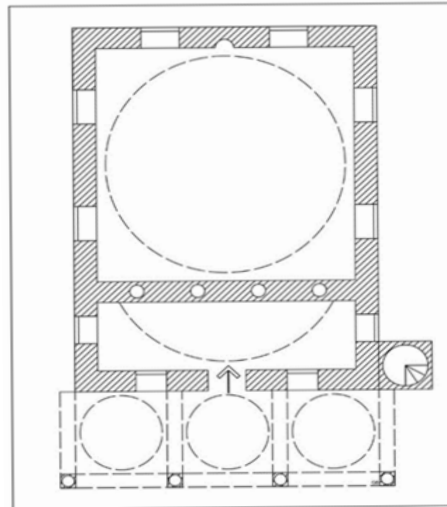
“Bu camii binâ eden cihan durdukça yâd olsun
Eden tâmirini yâ Rab iki âlemde şâd olsun
Hizmet edenlere yâ Rab kerem bâbın küşâd eyle
... cennetlere ..nla şâd eyle”

Sene 1147 (1734/35)

Resim 10. Feridun Ahmet Bey Camii arka ve doğu cephesi (G. Bilecik 2018)

Mevcut Bulgar kaynakları bu caminin tahrip edilen Saint Paraskevi Kilisesi'nin yıkıntıları üzerine inşa edildiğini ileri sürer. Arkeolojik araştırmalarda ise geç döneme ait bir Roma bazilikasının temelleri ortaya çıkmış, bunun dışında bir şey bulunamamıştır.

Plan 1. Köstendil Feridun Ahmet Bey Camii planı

(G. Bilecik 2020)

Resim 11. 1970'lerde Feridun Ahmet Bey Camii (M. Kiel'den)

Resim 12. Caminin batı cephesi ve minare (G. Bilecik 2018)

Resim 13. Caminin geçirdiği değişimleri gösteren resim (www.svetimesta.com)

Feridun Ahmet Bey Camii, kare planlı ve tek kubbelidir. Giriş yönünden bir yarım kubbe ile genişletilmiştir. Önünde yanlardan açık üç birimli son cemaat yeri bulunur. Tek şerefeli minaresi

Resim 11. 1970'lerde Feridun Ahmet Bey Camii (M. Kiel'den)

Resim 12. Caminin batı cephesi ve minare (G. Bilecik 2018)

Resim 13. Caminin geçirdiği değişimleri gösteren resim (www.svetimesta.com)

Feridun Ahmet Bey Camii, kare planlı ve tek kubbelidir. Giriş yönünden bir yarım kubbe ile genişletilmiştir. Önünde yanlardan açık üç birimli son cemaat yeri bulunur. Tek şerefeli minaresi son cemaat yeri ile harimin kesiştiği yerdedir. Avlusu yoktur.

Resim 14. Kubbe kasmağındaki 985 (1577/78) tarihli inşa kitabesi

(G. Bilecik 2018)

Yüksekçe bir taş platform üzerinde yükselen yapı, taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Kirpi saçakla çevrelenen yapıda harim, pandantiflerle taşınan 12 köşeli yüksekçe bir kasnak üzerinde oturan bir kubbe ile örtülmektedir. Yapının giriş cephesi tek bir yarım kubbe ile genişletilmiş ve mekan hanımlar mahfili olarak kullanılmıştır. Ahşap parmaklıklı mahfil dört mermer sütuna oturan beş yuvarlak kemerlerle taşınmaktadır. Mahfile girişin solundaki bir kapıdan merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Resim 15. Doğu cephesinden bir görünüm (G. Bilecik 2018)

Caminin içi aydınlık ve ferahdır. Harim, mihrap ve yan cephelere açılan pencerelerle aydınlatılmıştır. Yapıda pencere düzeni aynı olup altlı üstlü simetrik olarak yerleştirilmiş üçer sivri kemerli pencere ve en üstte ortada damla şeklinde yuvarlak bir pencere şeklindedir. Alt sıradaki

pencerelerin alınlıklarında tuğla süslemeler vardır. Giriş cephesinde ise kapının iki yanında birer dikdörtgen pencere bulunur. Üzerinde ise mahfile açılan bir pencere daha vardır. Kasnağın her köşesine açılan sivri kemerli pencerelerle aydınlığın artması sağlanmıştır.

Resim 16. İçeriden mihrap cephesinden bir görünüm (G. Bilecik 2018)

Resim 17. Harim mekanı (G. Bilecik 2018)

Resim 18. Girişten mihraba doğru görünüş (G. Bilecik 2018)

İçerisi günümüzde süsleme bakımından oldukça sadedir. Yapının duvarları tamamen sıvalıdır. Mukarnaslı mihrap nişi dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Minber mevcut değildir. Mahfli taşıyan mermer sütunların baklava başlıkları inşa tarihine, silme şeklinde olanı ise ihya tarihine aittir. Kubbe kasağında pencereler içeriden taş kemerlerdir. Aralarında mukarnas süslemeler yer alır. Kubbe eteğini bir sıra kırmızı renkli palmet dizisi çevreler. Kubbe göbeğinin süslemeli madalyon şeklindedir. Merkezinde ise mühr-i süleyman motifi bulunur.

Resim 19. Kubbenin genel görünüşü (G. Bilecik 2018)

Caminin önünde taş basamaklarla ulaşılan ve sivri kemerlerle taşınan üç kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Açık olarak düzenlenen son cemaat yeri harimden biraz daha geniş tutulmuştur. Girişin üzerine denk gelen kubbe dilimlidir.

Resim 20. Giriş üzerinde yer alan ve hanımlar mahfili olarak kullanılan yarım kubbeli bölüm (G. Bilecik 2018)

Resim 21. Son cemaat yerinin kubbeleri (G. Bilecik 2018)

Caminin tek minaresi harimle son cemaat yerinin kesiştiği yerde, son cemaat yerinin arkasında kalmaktadır. Girişi içeriden mahfilin sağındaki kapıdandır. Kesme taş kaideli minare depremde yıkılmış ve bir daha yapılmamıştır. Günümüze sadece kaide kısmı gelebilmiştir.

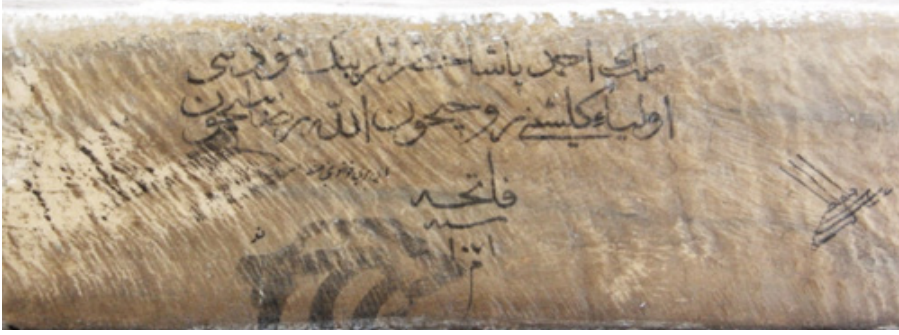
Caminin dış duvarları 16. yüzyıldan itibaren bölgeden gelip geçenler tarafından yazılmış hatıra yazıları, isimler ve dualarla kaplıdır. Bu gelenek Anadolu'da ve özellikle Balkan topraklarında oldukça yaygındır. Camideki yazılar arasında en dikkat çeken Evliya Çelebi'ye ait olandır. Gülşenî tarikatına mensup Evliya Çelebi 1660 senesinde yapıyı ziyaret etmiş ve girişin sağındaki pencerenin üst lentosuna kendi el yazısıyla;

“Melek Ahmet Paşa Hazretleri’nin müezzini

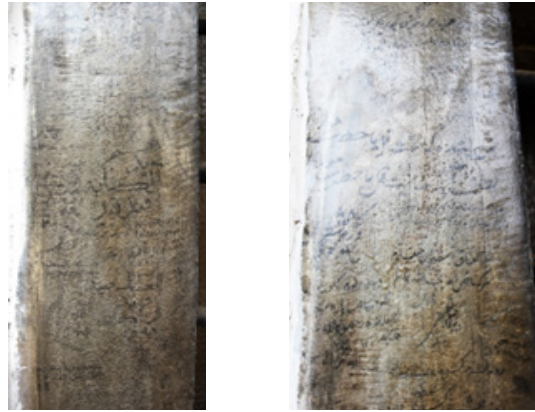
Evliya Gülşenî rûhiçün Allah rızâsıçün

Fatiha sene 1071 (1660)

şeklinde not düşmüştür.

Resim 22. Evliya Çelebi'nin 1071 (1660) tarihli notu (G. Bilecik 2018)

Resim 23. Pencere kenarlarına yazılan dualardan örnekler

(G. Bilecik 2018)

SONUÇ

14. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine giren Köstendil, yaklaşık beş yüz sene Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Bu uzun süre zarfında şehir camiler, medreseler, tekkeler, türbeler, hanlar, hamamlarla donatılmıştır. İnşa edilen cami ve mescitlerin çevresinde gelişen ve bu yapıların isimleriyle anılan mahalleler oluşturulmuştur. Anadolu'dan getirilen Müslüman-Türk nüfusla da tam bir Osmanlı şehri hüviyeti kazanmıştır.

1878 Berlin Antlaşması ve 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle tüm bölgede olduğu gibi Köstendil'de de Türk hakimiyeti ortadan kalkar. II. Dünya Savaşı'na kadar şehirdeki

Osmanlı eserleri mevcudiyetini korumuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kasaba sanayileşmeye bağlı olarak genişlemiş ve 1950'li senelerde "şehircilik çalışmaları" adı altında Köstendil'deki cami, tekke, türbe, kabristan gibi pek çok Osmanlı eseri tahrip edilmiştir. Sayıları yüzleri bulan bu eserlerden günümüze sadece 2 cami, 1 cami kalıntısı, 2 hamam ve 1 köprü gelebilmiştir.

Feridun Ahmet Bey Camii şehirde ayakta kalan iki camiden biridir. Plan olarak merkezi kubbeli camilerin tek yarım kubbe ile genişletilmiş gurubuna girmektedir. Ancak bu yapılardan bir farkı vardır. Harimi genişletmek için kullanılan yarım kubbe genellikle mihrap yönünde olurken, camide ise kuzeyde girişin bulunduğu yöndedir. Osmanlı mimarisinde pek karşılaşılmayan bu plan kuruluşu ile cami örnek teşkil etmektedir.

Camide kubbe kasnağında tuğladan yapılmış bir inşa kitabesi bulunur. Bu uygulama Köstendil'deki Fatih Camii ile Derviş Çelebi Hamamı'nda karşımıza çıkmaktadır. Gerek yapılardaki malzeme benzerliği gerek cephelere işlenen tuğla kitabeler bölgede ortak bir üslubun varlığına işaret etmektedir.

Resin 24. Köstendil Derviş Çelebi Hamamı Tuğla inşa kitabesi (G. Bilecik 2018)

Oldukça sade olan caminin günümüze gelebilen tek süslemesi kubbe göbeğinde madalyon içinde bulunan Mühr-i Süleyman motifidir. Süleyman Peygamber'in insan, cin, hayvan vb. varlıklara hükmetmesini sağlayan yüzüğünü temsil eden ve kötülüklerden koruduğuna inanılan bu motif, özellikle Balkan coğrafyasında çok tercih edilmiş, Kosova Bosna Hersek, Makedonya gibi ülkelerde pek çok yapıda kullanılmıştır. Anadolu'da da örnekleri vardır.

Resim 25. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii Mührü Süleyman motifi

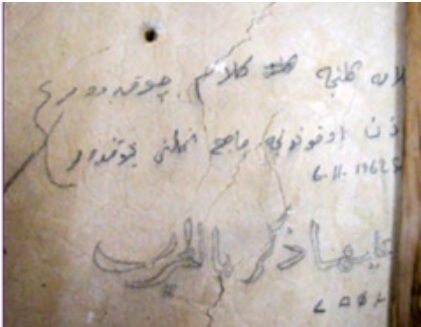

Resim 26. Kosova Yaşar Paşa Camii Mührü Süleyman motifi

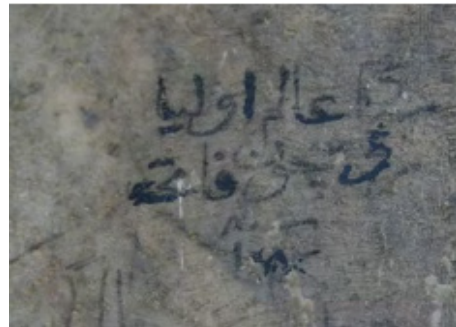

Resim 27. Afyon Ulu Camii'nin kubbesindeki Mührü Süleyman motifi

Ayrıca camide kapı, pencere ve duvarlarda ziyaretçiler ve gelip geçenler tarafından yazılan dualara rastlanmaktadır. Bunların arasında en ilginç ise Evliya Çelebi'nin camiye ziyareti sırasında bizzat yazmış olduğu nottur. Ayrı bir çalışma konusu olan bu uygulamanın Anadolu'da da örneklerine rastlanmaktadır.

Resim 28. Dinar Bademli Camii

Resim 29. Karaman Pir Ahmed Efendi Camii

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1242 (1826/27) ve 1295 (1878) tarihli belgelerden camiye imam tayin edildiği ve yapının bu tarihlerde ibadet fonksiyonunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bölgenin elimizden çıkmasından sonra bir müddet boş kalan yapı bir dönem Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmıştır. 1968 senesinde kültürel miras listesine alınan cami günümüzde sergi salonu olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, “Köstendil”, Akademi Mecmuası, Yıl 5, Sayı 1, İstanbul 1976, s. 54-63.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan-Yunanistan-Arnautluk, İstanbul 2000.

AYVERDİ, Samiha, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul 1999.

KAHRAMAN, Seyit Ali-DAĞLI, Yücel, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 5, İstanbul 2007.

KESKİOĞLU, Osman-ÖZAYDIN, A. Taha, “Bulgaristan’da Türk-İslam Eserleri”, Vakıflar Dergisi, S. 17, Ankara 1983, s. 109-140.

KİEL Machiel, “Köstendil”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, 2002, s. 277-279.

KOYUNCU, Aşkın, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, OTAM, Sayı: 20, 2006, s. 197-243.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan’da Türk Kültür ve Sanat Eserleri”, Vakıflar Dergisi, S. 23, Ankara 1994, s. 311-319.

PEREMECİ, Osman Nuri, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942.

REFİK, Ahmet, Silahtar Tarihi-II, İstanbul 1928.

SEZER, Musa, “XVI. Yüzyılda Ilıca (Köstendil) Kazası Değirmenleri”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, C.8, S.1, Temmuz 2019, s. 113-139.

TRANKOVA, Dimana- GEORGİEFF, Anthony-MATANOV, Hristo, A Guide to Ottoman Bulgaria, Sofia 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.eskiturkiye.net

www.svetimesta.com.

BEYAN

Yazar çıkar çatışması olmadığına beyan etmektedir.

UDK : 821.512.161.09

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 16.04.2023

Revize : 20.04.2023

Onaylandı : 25.11.2023

HİKMET KAVRAMI ÜZERİNE

Dr. Fahrünnisa BİLECİK

Emekli Öğretim Üyesi, Akdem Akademisi Vakfı Başkanı
ve Tasavvuf Araştırmaları Merkezi Müdürü
İstanbul-Türkiye
E-mail: fbilecik@yahoo.com

ÖZET

Cumhuriyet döneminin en önemli edebiyatçılarından büyük mutasavvıf ve mütefekkir Sâmiha Ayverdi, Dost adlı eserinde “Her görülen, duyulan ve yaşanan hadiseden mâna çıkarmaya alışınız. Zira hayat kitabının dili insanlara hikmet söyleyicidir.” der. Yine “Maddeciliğin hakimiyet kurduğu yerde hikmet ve irfana hayat hakkı kalmamış demektir.” Bunlardan hareketle çalışmamızda hikmetin ne olduğu, önemi, bize ne ifade ettiği, kültürümüzde, geleneğimizde nasıl bir yer tuttuğu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Kavram, Kültür, Tasavvuf

UDK: 821.512.161.09

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 16.04.2023

Revise : 20.04.2023

Accepted : 25.11.2023

ON THE CONCEPT OF WISDOM

Dr. Fahrünnisa BİLECİK

Retired Lecturer

President, AKDEM Academy Foundation and Director, Sufi Studies Center

E-mail: fbilecik@yahoo.com

ABSTRACT

Samiha Ayverdi, one of the most important writers of the Republican era, the great mystic and thinker, in her work *Dost, Get used to extracting meaning from every seen, heard and lived event. Because the language of the book of life is the one that speaks wisdom to people.*” says. In another statement of the author, “Where materialism dominates, there is no right to life for knowledge and wisdom.” says. Based on these words, in our paper, we will try to explain what the concept of wisdom is, what it means to us, its importance, its place in our culture and tradition.

Keywords: Wisdom, Concept, Culture, Sufism

Hikmet kelimesi, kavramı Arapça hüküm kökünden gelmektedir. Dilimizin son zamanlarda yazılmış en önemli ve zengin içeriğe sahip Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te sekiz ayrı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: 1. Hakimlik, bilgelik. 2. Cenabıhakk'ın her şeyi yerli yerince yaratma, her şeyi layık olduğu yere koyma sırrı, âlemin insanlar tarafından anlaşılamayan gizli amacı. 3. Allah'ın kulun kalbine eşyanın hakikati hakkında koyduğu akılla elde edilemeyen kalbî ilim, eşyanın hakikatini olduğu gibi bilme; Tanrı ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmi, ledün ilmi. 4. Bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen sebep, gizli sebep. 5. Hak ve hakikate uygun, kısa ve mânalı söz. 6. edeb. Ahmet Yesevî tarzında yazılan tasavvufî manzumelere verilen isim. 7. eski. Felsefe. 8. Fizik ilmi, hikmet-i tabiiyye'dir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te ise 1. Bilgelik. 2. Bilinemeyen neden, gizine akıl ermeyen neden. 3. Tanrı'nın insanlarca bilinmeyen, anlaşılamayan amacı olarak tarif edilmektedir. Her iki sözlükte de ilk anlam hakîmlik, bilgelik olduğuna göre şimdi de bu kelimelerin bize ne ifade ettiğine bakalım. Kubbealtı'nda hakîm kelimesi: 1. Varlıktaki şeylerin mahiyet ve hakikatlerini akli ile bilen kimse. eski. Filozof. 2. Akıllı, derin düşünceli, hükümleri sağlam, basiret ve sağduyu sahibi kimse. 3. tasavvuf. Eşyanın hakikatini olduğu gibi bilen, Allah ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmine sahip kimse. 4. Doktor, hekim. 5. "Son bulması, tasavvur edilemeyen daimî ve ezeli en yüksek ilme sahip olan, künhünü (aslını) kendisinden başkasının tam mânasıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sahibi" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır şeklinde, Türkçe

Sözlük'te: 1. eskimiş. Bilge. 2. eskimiş, din bilgisi. Her şeyi bilen (Tanrı) anlamlarıyla karşılanmıştır. Çalışmamızda çok çeşitli mânaları bulunan hikmet kavramı tasavvufî bakımdan incelenecektir.

Tasavvufun esası bilindiği gibi Kur'an'a ve sünnete dayanmaktadır. Tabii Peygamberimizin sözleri yani hadisler de bundan ayrı düşünülemez. Bu sebeple öncelikle hikmet kelimesinin kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığına bakalım. Yirmi defa zikredilen kavramımızdan örnek verecek olursak; "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et." (Nahl, 25), "Allah hikmeti kime dilerse ona verir; kime hikmet verilirse muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir. Bu hikmet sermayesini ancak ulü'l-elbab (öz sahipleri, imanla aydınlanmış idrak melekesine sahip olanlar) anlayabilirler." (Bakara 269), "Allah Dâvûd'a hükümdarlık ve hikmet verdi; ayrıca ona dilediği pek çok şey öğretti." (Bakara, 251), "Biz İbrahim'in soyuna kitabı ve hikmeti verdik, onlara büyük bir mülk ve hakimiyet bahsettik." (Nisa, 54), "İsa onlara apaçık mucizelerle gelince şöyle demişti: Ben size hikmeti getirdim ve anlaşmazlığa düştüğünüz bazı hususları size açıklayayım diye geldim." (Zuhruf, 63), "Sakın Allah'ın ayetleriyle eğlenmeye kalkmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün." (Bakara, 231), "Biz: Ey Yahya! Kitabın hükümlerine kuvvetle sarıl! buyurduk. Ona henüz küçük bir çocuk iken ilim, hikmet ve peygamberlik verdik." (Meryem, 12), "Rabbim! Bana ilim ve hikmet ver; beni salih kullarının arasına ilhak eyle!". (Şuara, 83), "Allah her şeyi hakkıyla bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır." (Mümtehone, 10) gibi ayetlerle Allah'ın Hakîm olduğuna, Kur'an'ın hikmetlerle dolu olduğuna,

peygamberlere ve Allah'ın dilediği kullarına hikmet verdiğine işaret edilmiştir. Burada hikmetten maksat hakikattir, ancak hikmet sahibi insan hak ile batılı birbirinden ayırabilir, her şeyin hakikatini olduğu gibi görebilir. Peygamber Efendimiz, “Ehli olmayana hikmeti ve ilmi vermeyin. Eğer verirseniz hikmete zulmetmiş olursunuz. Ehlinde dahi menederseniz o hikmetin ehline, layığına zulmetmiş olursunuz.” buyuruyorlar. Yani herkesi hikmet sahibi zannetmememizi, gerçek hikmet sahiplerini bulmamızı istiyorlar. Bu özellik Allah'ın bir lutfudur, onu da dilediğine vermektedir. Böyle bir lutfu sadece akılla, ilimle ulaşmak mümkün değildir. İlim sahibi olmak başka, hikmet sahibi olmak başkadır. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, “Hakîm âlime muhtaç değildir. Fakat âlim hakîme muhtaçtır.” sözüyle hikmetin, kaynağı ilahî ilham olan, öğretimle kazanılmayıp riyazetle (ahlâkı güzelleştirmekle) elde edilen bir bilgi olduğunu ifade etmektedir. Peygamberlere ve velilere has bir bilgi olan hikmet, kalplere tesiri bakımından ilimden üstündür. Büyük mutasavvıf Kenan Rifaî Hazretleri Sohbetler adlı eserinde, “Hz. Musa peygamberken Hızır'a muhtaç oldu. Hızır ise ona muhtaç değildi. Hızır ona aklının ermediği nice hikmetler söyledi.” diyerek Allah'ın ihsanı olan gizli hikmetleri bilme ilmine yani ledün ilmine dikkat çeker. Bu hikâyeyi kısaca hatırlayalım:

Hz. Musa bir peygamber olduğu halde Allah'ın emriyle ledün yani ilahî sırların ilmini elde etmek için Hızır'ı bulur. Hızır kendisiyle arkadaş olabilmesi için hiçbir şeye itiraz etmemesini şart koşar. Yola çıkarlar. Bir gemiye binerler. Hızır gemiyi deler. Hz. Musa insanların boğulacağını söyleyerek itiraz eder. Hızır'ın ikazıyla yola devam ederler ve bir erkek çocuğuna rastlar. Hızır onu öldürür. Hz. Musa

dayanamaz, yine karşı çıkar. Hızır arkadaş olamayacaklarını, kendisini anlamayacağını söylese de Musa peygamber yine ricacı olur. Nihayet bir köye gelirler. Köylüler onlara yemek vermez. Orada yıkılmak üzere olan bir duvar görürler. Hızır hemen onu doğrultur. Bu defa Hz. Musa bu iş karşılığında köylülerden para alabileceğini söyleyince Hızır, “İşte bu sebepten ayrılmamız gerekir. Sana bu hadiselerin iç yüzünü anlatacağım.” der. Geminin birkaç fakire ait olduğunu, onların gideceği istikamette sağlam gemilere el koyan bir hükümdar bulunduğunu, bu sebeple gemiyi deldiğini söyler. Öldürdüğü çocuğun kötü olduğunu, anne ve babasına zarar verebileceğini bildiği için yerine daha hayırlı bir evlat sahibi olmaları için bu işi yaptığını ifade eder. Duvar ise orada yaşayan iki yetim oğlana aittir ve altında bir hazine bulunmaktadır. Büyüdükleri zaman definenin onların eline geçmesi için duvarı düzelttiğini belirtir ve “Bunların hiçbirini kendi isteğimle yapmadım. Hepsi Allah'ın işaret buyurdıklarıdır.” der. Ledün ilmini bilmiyor olması Hz. Musa'nın peygamberliğine noksan getirmez. O kulları Allah'ın yoluna davet eden bir elçi idi. Vazifesi bu idi. Hızır ise ilahî sırlara yine Hak tarafından ulaştırılmıştır.

Kendisi de hikmete mazhar olmuş, vahdet-i vücud prensibinin sahibi İbnü'l-Arabî Hazretleri, Füsûsü'l-Hikem ve Fütûhat-ı Mekkiyye adlı eserlerinde Kur'an'da adı geçen peygamberlerin hangi hikmetlerle gönderildiklerini anlatır. Bu insan üstü bilgiye ilahî bir keşifle ulaştığını ifade eder. Dımaşk'ta bulunduğu sırada Peygamberimizin ellerinde bir kitapla zuhur ederek, “Bu elimdeki hikmetlerin yuvalarını (füsûsü'l-hikem) gösteren bir kitaptır, bunu al ve faydalanacak kimselere açıkla.” buyurdıklarını nakleder. Ona göre hikmet, özel bir bilgidir. Bilgiyi hikmet

yapan ondaki yönlendirici ve hükmedici niteliklidir. Hakîm, hikmetin bilgisine sahip olan değil aynı zamanda onu uygulayandır. Onunla hükmedendir. Hikmet ehli, öncelikle peygamberlerle velilerdir. Peygamberler vazifelerinden dolayı bunu açığa çıkarırlarken veliler gizlerler. Nitekim Peygamberimizin İslamiyet’i, ilahî hükümleri nasıl anlatacağını bilmesi hikmettir. Diğer peygamberler için de aynı durum geçerlidir. Velilerin hikmeti gizlemesini Kenan Rifaî Hazretleri, “Hakikat pırlanta gibi gizli bulunur. Hikmet de istidadı olmayanlardan gizlenir. Kim mücevherini ortada bırakır? (Oysa) Evliyadan sâdır olan (ortaya çıkan) her şey hikmettir.” ve “Allah’ını bilen Allah adamları (veliler) O’ndan korkarlar. İstemediği, yasakladığı şeyleri yapmazlar. O’nun sevgisini kaybetmek istemezler. İşte bu sebeple sevgili Peygamberimiz, “Bütün hikmetlerin başı Allah korkusudur.” buyurmuşlar, demektedir.

Demek oluyor ki hikmet; insanın sözde, fiilde, talepte Allah’tan başka isteğinin kalmamasıdır. O’nunla söylemek, O’nunla görmek, ne yaparsan sadece O’nun için yapmak ve O’ndan başka isteğinin olmamasıdır. Hikmet, her şeye hakkını vermek, her şeyi yerli yerine koymak, sorgulamamak, şikâyet etmemektir. Mutlak hakîm Allah’tır. O’nun düzeni olması gerektiği gibidir. Kul, bunu kavradığında bilgelik yoluna girer. İnsanın nasıl kendisini görmek için bir aynaya ihtiyacı varsa bu hakikati görmek için de insân-ı kâmillere ihtiyacı vardır. Çalışmamızın sebebini kendisi de bir insân-ı kâmil olan Sâmîha Ayverdi’nin hikmet kavramı ile ilgili ifadelerine dayandırmıştık. Yine kendisine kulak verelim: “Hikmet, irfan, iman ve aşk erleri bizatihi taşıdıkları değerleri ücretsiz ve karşılıksız olarak etraflarına

dağıtmaktadırlar.” Yaşadığımız topraklar bu yüce insanların bereketini ve hikmetini taşımaktadır. Ahmede’r-Rifaî, Hz. Mevlâna, Ahmet Yesevî, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli, Abdülkadir-i Geylanî ve daha niceleri... Aynı zamanda Sâmîha Ayverdi’nin hocası olan Kenan Rifaî Hazretleri, “Resulullah Efendimiz: Hikmet müminin kaybıdır, buyurur. Onun için ezelde Allah’ın cemaline mazhar olmuş olanlar hikmet sahibi oldular ve bu kimseler dünyaya geldikleri zaman dünyanın icaplarıyla karışarak o hikmeti unuttur gibi olurlarsa da bir mürşit ile karşılaşınca onu hatırlayarak uyanırlar. Hangi mezhep, hangi dinden olursa olsun, hikmete mazhar olan onu bulur. Fakat bulmayan da sarıklı hoca veya şeyh, ne olursa olsun bulamaz.” demektedir. Kur’an’a ve Allah adamlarına itibar edenin vehmi gider, hikmeti artar ancak, bu seviyeye ulaşmak hiç kolay değildir. Çok çileler ve zahmetler gerektirir. Kaplumbağa dış tehlikelerden korunmak amacıyla nasıl vücudunu kabuğunun içine çekiyorsa, bir insan da dünyevî hislerden kendini çekmeyince hikmet sahibi olamaz. Bu seviyeye erişen insan için Hakk’ın her yaptığında bir hikmet vardır. Başımıza gelen iyi veya kötü şeyler bizim sevap veya günahlarımızın karşılığıdır. Bize düşen her şeyi hikmet olarak görüp şikâyet etmemek, sabretmektir. Taleplerimiz hakkımızda hayırlı ise verilir. Manevî istekler dahi Hakk’ın arzusuna uygunsu yerine gelir. Dolayısıyla hayat kitabının dili her zaman bizlere hikmet söyleyicidir. Buna göre yaşamak insana huzur verir. Dünyadan ve dünyevî isteklerden geçemeyenler, şükretmeyenler, sabretmeyenler, Allah’ı zikretmeyenler ise hikmet ve irfana ulaşamazlar.

Maneviyat ile yoğrulmuş halkımızın dilinde bu kelimenin çeşitli kullanılışlarını

görmekteyiz: Her şeye ibret nazarıyla bakmak, Allah'ın hikmetinden sual olunmaz, hikmet-i Hüda vb. Hatta kız ve erkek çocuklarımıza bu lutfu erişmeleri için veya onları da bir hikmet kabul ettiğimiz için ad olarak da vermekteyiz.

Velhasıl, bütün bu yazdıklarımızı tek cümleyle ifade edecek olursak hikmet, Allah'ı layığıyla bilmektir. Hepimize nasip olur inşaallah.

KAYNAKÇA

AYVERDİ, Sâmiha, Hatıralarla Başbaşa, İstanbul 1977.

AYVERDİ, Sâmiha, Mülâkatlar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

AYVERDİ, Sâmiha, Yaşayan Ölü, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2009.

AYVERDİ, Sâmiha, Dost, Kubbealtı Neşriyatı, 5. Baskı, İstanbul 2010.

AYVERDİ, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, 3 Cilt, 1. Baskı, İstanbul 2005

BİLECİK, Hayri, Mefhumlardan Tefekküre, Hülbe Yayınları, Ankara 1988.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Ankara 1988.

Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), İstanbul 1987-92 (önsöz)

Kenan Rifaî, Sohbetler, Kubbealtı Neşriyatı, 2. Baskı, İstanbul 2000.

KILIÇ, Mahmut Erol, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul

TDV Yayınları, 1999, Cilt 20, s. 493-516.

KUTLUER, İlhan, "Hikmet", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul TDV Yayınları, 1998, Cilt 17, s. 514-518.

TDK Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara 2011.

TOPALOĞLU, Bekir, "Hakîm", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul TDV Yayınları, 1997, Cilt 15, s. 181-182.

TOPALOĞLU, Bekir, "Mârifetnâme", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul TDV Yayınları, 2003, Cilt 28, s. 57-59.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, haz. (A. C. Köksal-M. Kaya), Cilt II, 2021, s. 915-932.

UDK : 811.512.161'373

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 23.03.2021

Revize : 07.04.2021

Onaylandı : 21.04.2021

TÜRKÇELEŞTİRME FAALİYETLERİNDEN GÜNÜMÜZE TERİMLER

Dr. Nevnihal BAYAR

Emekli Öğretim Üyesi Akdem Akademisi Vakfı

Türk Dili ve Türkçe Sözlük Merkezi Müdürü

İstanbul-Türkiye

E-Mail: nevbayar@gmail.com

ÖZET

Zaman içinde yeni buluşlar, dinler, fikir akımları dilde yeni kavramları karşılamayı gerektirir. Dolayısıyla bir dilde yeni kelimeler her zaman için türetilebilir. Bu bir ihtiyaçtır. Bir dilin gelişmesi, zenginleşmesi, hayatımıza yeni giren nesne ve kavramlara karşılık olarak kendi bünyesinden kelimeler türetebilmesiyle mümkündür.

Türkçe kelime türetmeye çok elverişli bir dildir. Ancak bir dönem Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalarak, gerektiği kadar yaratıcı olamamış ve işlekliliğini de kaybetmiştir. Millileşme hareketiyle birlikte dilin yapı zenginliklerini canlandırma ve dili özellikle türetme açısından işlek hâle getirme çalışmaları başlamıştır. Bu faaliyetlere genel olarak dili özleştirme hareketi veya akımı denmiştir.

Özellikle Cumhuriyet döneminde türetme çalışmaları hızlanmış, bunun sonucu olarak da pek çok yeni kelime ve terim dilimize kazandırılmıştır. Bu kelime ve terimlerden çoğu da zaman içinde sözlüklerdeki yerini almış ve günümüze kadar gelmiştir. Çalışmamızda 1935 yılından itibaren türetilen ve dilde kabul gören terimlerden örneklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni kelime, Terim, Türetme

UDK : 811.512.161'373

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 23.03.2021

Revise : 07.04.2021

Accepted : 21.04.2021

TERMINOLOGY AND TERMS FROM TURKISHIZATION ACTIVITIES TO THE PRESENT

Dr. Nevnihal BAYAR

Retired Lecturer, Director, Turkish Language and Dictionaries Center (TLDC),
Akdem Academy Foundation

E-Mail: nevbayar@gmail.com

ABSTRACT

Through time, new inventions, religions and ideologies require new concepts in the language. Therefore, new words in a language can always be derived. This is a need. The development and enrichment of a language is possible if it can derive words from its own body in response to newly introduced objects and concepts.

Turkish is a very convenient language for word derivation. However, under the influence of Arabic and Persian for a while, it could not be as creative as it should and lost its functionality. With the nationalization movement, efforts to revive the structural richness of the language and to make the language active, especially in terms of derivation, have started. These activities are generally called “the movement of purifying the language”.

Especially in the Republican era, derivation studies accelerated, and as a result, many new words and terms were introduced into our language. Many of these words and terms have taken their place in dictionaries over time and have survived to the present day. In our paper, examples of terms derived from 1935 and accepted in the language are given.

Key Words: New word, Term, Derivation

GİRİŞ

Bilim, sanat, spor, ticaret vb. özel alanlarda kullanılan ve genellikle belirli bir tek kavramın, nesne, olay veya durumun karşılığı olan kelimelere terim adını veriyoruz. Arapça “ıstılâh” karşılığı olan terim kelimesi, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar “ıstılâhât-ı ilmiyye”, “ıstılâhât-ı fenniyye”, “ıstılâhât-ı edebiyye” şeklinde kullanılagelmiştir. Kökeni Latince “uç, sınır” anlamına gelen “t e r m i n u s”a dayanmaktadır. Terim kelimesinin kökenini dilimizdeki “dermek” fiilinin eski şekli olan “termek” fiiline dayandıranlar vardır. Hamza Zülfikar, “Latince “son, sınır” anlamına gelen “terminus” kelimesine benzetilerek derlemek fiilinin eski şekli olan termek fiilinden –im ekiyle türetildiğini belirterek bu terimin Türk Cumhuriyetlerinde Rusçadaki biçimiyle, “termin” olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak terimin genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Uluslararası özelliğe sahip olmalı,
2. Sistematik bir düşüncenin ürünü olmalı,
3. Belirli bir alanın diline özgü olmalı,
4. Bilimsel kavram için tek karşılığı olmalı,
5. Anlamı sınırlı ve sabit olmalı,

6. Açık ve anlaşılır olmalıdır.

Türklerin X. yüzyılda İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte, önce Arapça ve Farsçadan, daha sonra Tanzimat’la birlikte Batı bilim dünyasından özellikle Fransızcadan çok sayıda terim dilimize girmiştir. Dilimizde yabancı kökenli terim sayısının artması özellikle eğitim ve öğretim hayatını kötü etkilemiştir. Kültür ve bilim dünyasını kendi dilinden değil de yabancı dilden terimlerle öğrenmeye çalışan nesiller bir karmaşanın içine düşmüşlerdir. Bu karmaşa, dilimizdeki terimlerin Türkçeleştirilmesi çalışmalarını bir nevi zorunlu kılmıştır. Böylece geçmişi Tanzimat dönemine kadar giden bir takım Türkçeleştirme gayretleri başlamıştır. Terimlerle ilgili bu çalışmalarını dilde sadeleşme çalışmalarıyla paralel değerlendirmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Tanzimat döneminin en önemli konularından biri, yazı dilinin sadeleştirilmesi ve buna bağlı olarak fen kitaplarının, devlet, okul ve gazete dilinin Türkçeleştirilmesidir. Bu dönemde yaygın olan görüş şu şekildedir: “Düşünce hayatının ilerleyip gelişmesi ve millî eğitimin yayılması, ancak sade bir dil kullanılması ile mümkün olabilir. Mevcut yazı dili ile yeni fikirleri halka ulaştırmak oldukça zor hatta imkânsızdır. Bu durum düzeltilmedikçe Tanzimat’ın fikir yönünün gelişmesi mümkün değildir. Dolayısıyla yazı dilinin konuşma diline yaklaştırılması çok önemlidir. Gazetelerin halkın anlayabileceği

bir dille yazılması gerekmektedir.” Döneme ait bazı yazarların bu yoldaki çalışmaları, gayretleri Türkçenin sadeleşmesine, bir gazeteci dilinin doğmasına ve yazı dilinin halkın anlayabileceği bir dil durumuna gelmesine sebep olmuştur. İlk defa bu dönemde, dilin sadeleşmesi meselesine toplumsal bir mesele olarak bakılmış, buna bağlı olarak da terimler konusu başlı başına bir sorun olarak ele alınmıştır. Dilde sadeleşme ihtiyacının tabîî bir neticesi ve gereği olarak terimler konusu da gündeme gelmiştir. Dilimize giren yeni kavramları Türkçe kelimelerle karşılayabilmek için yeni kelimeler yapma ihtiyacı duyulmuştur. Bu düşünce; Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suâvi, Ahmet Midhat, Muallim Naci, Necip Âsım, Şemseddin Sami ve Süleyman Paşa gibi isimlerle başlamıştır. Genel olarak bu devir yazarları, Türkçenin ilim ve edebiyat dili olarak yeni bir hüviyete girmesi gerektiği üzerinde ısrarla durmuşlardır.

Tanzimat döneminde kullanılan dilin imkânlarıyla yeni terim oluşturma konusunda Ahmet Cevdet Paşanın gayretlerinden de söz etmek gerekir. Devrinde, tarihçi, dilbilimci, hukukçu ve devlet adamı olarak tanınan Ahmet Cevdet Paşa, dil bilgisi sahasında Arapça köklerden Osmanlıca terimler yaparak Abdülmecit’e sunmak üzere “Kavâid-i Osmâniyye” adlı bir eser yazmıştır.

1895-1901 yılları arasında Servet-i Fünun

dergisi etrafında toplanan “Edebiyât-ı Cedîde” neslinin dil anlayışları ise Tanzimatçılardan farklı olmuştur. Fransız Edebiyatı’nı yakından tanıyan Servet-i Fünun devri yazarları, duygu ve düşüncelerini bütün incelik ve derinliği ile yansıtmak için bir dil kullanmak istiyorlardı. Bu dil, düşündürücü ve etkili olmalıydı. Aynı zamanda sanatlı olması da gerekiyordu. Dolayısıyla Tanzimatçılardan farklı bir yol benimsemişlerdir. İhtiyaç duydukları dil malzemesi için sözlüklerden kelimeler seçip kullanmışlar, Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri daha çok dilimize sokmuşlar, yeni yeni Farsça tamlamalar ve birleşik yapılar meydana getirmişlerdir. Ayrıca Fransızcadan aldıkları kelime ve deyimleri de olduğu gibi aktararak, Fransız cümle yapısının Türkçeyi etkilemesine sebep olmuşlardır.

Edebiyât-ı Cedîde neslinin arkasından gelen Fecr-i Âtîciler de dil görüşü açısından onlardan farklı olmamışlardır. Edebiyât-ı Cedîde devrinde farklı dil anlayışını benimseyenler, 1908 yılında Türk Derneği adlı bir cemiyet kurmuşlar, ancak bu topluluk uzun süre varlığını devam ettirememiş ve 1912 yılında dağılmıştır.

Tanzimat’tan sonra Servet-i Fünun ve Fecr-i Âtîciler bir kenara bırakılırsa, dildeki esas gelişme II. Meşrutiyet’ten sonra “millî dil” ve “millî kültür” fikrinin doğmasıyla meydana gelmiştir. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar olan devre ise dilde ve

edebiyatta milliyetçilik düşüncesinin ağır bastığı bir dönemdir. Bugün kullandığımız Türkiye Türkçesi de niteliği bakımından dilde milliyetçilik hareketinin ortaya çıkardığı, konuşma dilinden yeni bir yazı dili meydana getirme hamlesiyle oluşmuştur. Bundan dolayı başlangıcını Yeni Lisan hareketine dayandırmak doğru olacaktır.

Türk Derneği'nin çalışmalarını Selânik'te Genç Kalemler dergisinde toplananların çabaları takip eder. Bunlar yazılarını Yeni Lisan başlığı altında yazdıkları için Yeni Lisancılar diye tanınırlar. Ömer Seyfettin bunların başında gelir. Ömer Seyfettin dergiye yazdığı Yeni Lisan başlıklı ilk yazısında, millî bir edebiyatın ancak millî bir dil ile doğacağına işaret etmiştir.

Millî Edebiyatın başlangıç devri sayabileceğimiz Genç Kalemler topluluğunun çalışmalarında, dilde "tasfiyecilik"ten çok, yazıda İstanbul ağzını yerleştirme çabası yer tutar. Yazı dili ile konuşma dilini birleştirme gayretindedirler. Bunların imla konusundaki düşünceleri, genel olarak imla sorununa zamanın çözüm bulabileceği şeklindedir. Bilim dilinde kullanılacak kelimelerin ya Arapça ve Farsça basit kelimelerden, ya da Türkçe birleşik şekillerden kurulacağını söylerler.

Yeni Lisancılar, sadece yabancı kurallardan sıyrılmış İstanbul ağzına dayanan sade bir Osmanlı dili oluşturmak istedikleri halde, Yakup Kadri de dahil olmak üzere karşı

koyanların bir kısmı onların Çağatayca'yı getireceği düşüncesine kapılırlar. Oysa Yeni Lisancılar dili sadeleştirirken zamanın şartlarına uyarak orta bir yol tutmuşlardır. Bu tutumda, bundan önceki devrede Türk Derneği'nin uğradığı başarısızlığın da payı vardır. Ancak ne olursa olsun, Türk dilinin sadeleşmesi yolundaki daha ileri adım bu devrede atılmıştır.

Yeni Lisancılar düşünce bakımından Ziya Gökalp'in tesirinde idiler. Ziya Gökalp, siyasî devrimi sosyal devrimin takip etmesi gerektiğini düşünüyor ve bu fikrini yaymaya çalışıyordu. Ömer Seyfettin'in önderlik ettiği Yeni Lisan akımını destekliyordu. Ziya Gökalp, Türk toplumunun ve Türk milliyetçiliğinin 1908'den sonraki gelişiminde etkili olmuş ve dil sorununu Türkçülük hareketinde aşılması gereken basamaklardan biri olarak kabul etmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin dilden büsbütün çıkarılmasına taraftar değildir. Türkiye dışındaki eski ve yeni lehçelerden alınacak Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça kelimelerle değiştirilmesine de karşıdır. Ziya Gökalp bunu tasfiyecilik saymakta, vaktiyle ileri sürülmüş olan tasfiyeciliğin dili en canlı kelimelerinden, dinî, ahlâkî, felsefî deyimlerinden mahrum bırakacağını, bunun da dili anlaşılma- duruma getireceğini ileri sürmüştür. Terimler konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: "Yeni terimler aranacağı zaman önce halk lisanına bakılacak, bulunmadığı

takdirde Türkçe kurallara bağlı olarak Türkçe eklerle yeni kelimeler yapılacaktır. Bunlar yetmezse Arapça ve Farsçaya başvurulacaktır, ancak Arapça ve Farsça tamlamalardan kaçınılacaktır. Bununla birlikte bazı dönemlerin ve meslek kollarının özel durumlarını gösteren kelimelerle çeşitli teknik terimlerin yabancı dildeki karşılıkları aynen alınacaktır.”

Millî Edebiyat döneminde yeni terimler genellikle ya Arapça, Farsça köklerden Türkçe kurallar ile yapılmış ya da Batı dillerinden bire bir aktarılmıştır.

Meşrutiyet devrinin önemli dil akımlarından diğeri de Türkçeciler grubudur. Bu grubun başında, duru Türkçesi ile edebiyatta ve dilde kendi başına bir çığır açmış olan Mehmet Emin Yurdakul bulunmaktadır. Balkan Harbi ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönem Türk milliyetçiliğinin iyice kuvvetlendiği bir devir olmuştur. Balkan Harbi'nin yenilgiyle bitmesi ve bir kısım toprağın elimizden çıkması gençlerde milliyetçilik duygularını geliştirmiş ve sade dile daha çok yönelmelerini sağlamıştır.

1912 yılında faaliyete geçen Türk Ocağı, Türkçülük akımının merkezi hâline gelmiştir. Daha önceleri sade Türkçe akımına karşı olan Fuad Köprülü de bu çalışmalara katılmıştır. Türk Ocağı, Türk Yurdu dergisinin dışında Celal Sâhir'in idaresinde Türk Sözü (1914) ve Halka

Doğru (1913) dergilerini de yayımlamıştır. Bu dergiler, halkı milliyet duygusu etrafında toplayabilmek için onlara kendi dilleri ile seslenme amacını taşıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile düşünce ve yazı hayatında bir durgunluk baş göstermiştir. Fakat 1917 yılında Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından çıkarılan Yeni Mecmua, sade Türkçe ve millî edebiyat akımının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yeni Mecmua'da Yahya Kemal İstanbul Türkçesi'nin, “hecenin beş şairi” diye bilinen Hâlid Fahri, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Enis Behiç ve Faruk Nafiz de şiirleriyle sade Türkçe'nin en güzel örneklerini vermişlerdir. Ayrıca Mehmed Akif, Ziya Gökalp, İbrahim Alâeddin, Şükûfe Nihal, Hâlide Nusret, Necmeddin Halil, Ömer Bedreddin, Necip Fazıl, Refik Hâlit, Hâlide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şahsiyetler de sade Türkçe akımını şiir, hikaye, roman ve diğere yazılarıyla temsil etmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi, terim çalışmalarının bilinçli ve kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir dönemdir. Bu dönemde terimlerin Türkçeleştirilmesi konusu dilin diğere kelimelerinin Türkçeleştirilmesiyle paralel yürütülmüştür. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle özellikle dil faaliyetleri açısından çok yoğun bir döneme girilmiştir. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necâti, 20 Mart 1926'da “Maarif Teşkilâtına Dâir Kanun”un bazı

maddelerinin konuşulması sırasında, dilimizin ıslahı için gereken tedbirlerin alınmasına çalışacak bir "Dil Heyeti"nin kurulmasının gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Latin harfleri konusunun devletin bir siyaset meselesi olduğunu belirtmesi de aslında bu alanda atılmış resmî adımın kapalı bir ifadesidir.

1928 yılında eski harflerin bırakılıp yeni harflerin kabul edilmesiyle dilimizde büyük bir değişim başlamıştır. Okullarda Arapça ve Farsça dersleri yasaklanmış (1 Eylül 1929), yeni yazıya geçilmiştir. Bu büyük adımdan sonra Türkçe ile ilgili bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tedkik Cemiyeti kurulmuştur. Atatürk bu cemiyetin çalışmalarının iki taraflı bir amaca ulaşmasını istemiştir:

1. Türk dilinin sadeleştirilmesi, konuşma dili ile yazı dili arasında birliğin ve uyumun kurulması. Konuşma, yazı ve ilim dilimizin, belli kurallar dahilinde, tarihi metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yapılarak bir kelime ve terim hazinesinin oluşturulması.
2. Tarihi araştırmalarda belge değeri olan eski veya ölü dillerin belli kurallarla incelenmesi ve karşılaştırmaların yapılması suretiyle, Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık eden bütün eski diller üzerinde düzenli bir araştırma yapılması.

Bu amaçlar doğrultusunda 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında I. Türk Dil Kurultayı toplanmış, kurultayın son gününde Cemiyet'in bundan sonraki çalışmalarını belirleyen bir çalışma programı hazırlanmıştır. Programın ana hatları kısaca şu şekildedir:

1. Türkçe gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami dilleriyle mukayese edilmelidir.
2. Türkçe'nin gelişimi tespit edilmeli ve mukayeseli grameri hazırlanmalıdır.
3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lugatı, daha sonra esas Türk lugatı, terim lugatı ve Türkçe sarfı, nahvi yapılmalıdır.
4. Türkçe'nin tarihi grameri yazılmalıdır.
5. Doğu'da ve Batı'da dilimizle ilgili çıkan eserler toplanmalı, gerekli olanlar Türkçeye tercüme edilmelidir.
6. Cemiyet gerek kendi çalışmalarını, gerek dışarıdan Türk dili ile ilgili çalışmalarını bir mecmua ile yayınlamalıdır.
7. Gazetelerde dil çalışmalarına özel yer verilmelidir.

Atatürk'ün kurultayda üzerinde durulmasını istediği bir konu da halk dili ile aydın dilinin birleştirilmesi yönünde yapılacak çalışmalardır. Kurultayca seçilmiş olan Yönetim Kurulu bu konuda yapılacak

çalışmaları da bir program şeklinde düzenlemiştir. Bu programın ana hatları özetle şöyledir:

1. Türk dilini milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek, Türkçeyi muasır medeniyetimizin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayacak mükemmeliyete ulaştırmak.

2. Türkçeye yabancı unsurları çıkarmak, halk ile münevver arasındaki dil farkını ortadan kaldırmak, temel unsurları öz Türkçe olan bir dil oluşturmak.

3. Bunları başarmak için:

a) Geniş bir derleme çalışmasıyla büyük bir Türk lugatı hazırlamak, bunun haricinde bir de Türk lehçelerini içine alacak bir Türk lugatı meydana getirmek, dilimizin yapısını, kaidelerini ortaya çıkarmak.

b) Bilim dilimizin terimlerini tespit etmek.

c) Bütün bunları yaparken güzel ve ahenkli bir Türkçeye bağlı kalmak prensibini gözden uzak tutmamak.

Bundan sonra Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nin amacı, "Türk dilinin kendi öz güzelliğini ortaya koymak ve onu diğer dünya dilleri arasında hak ettiği gerçek yere ulaştırmak" olmuştur. Cemiyet bu amacı gerçekleştirebilmek için tüzükte belirtilen kollara ayrılarak yoğun bir çalışma içine girmiştir. Cemiyet'in aylık dergisi olan "Türk Dili", Nisan 1933 tarihinden itibaren

yayımlanmaya başlanmıştır.

Kurultayın belirlemiş olduğu programın uygulanmasına kelime hazinesinden başlanmıştır. Dildeki bütün yabancı kelimelerin atılmasına ve yerlerine Türkçe karşılıklarının konulmasına karar verilmiştir. Böylece kurum tarafından 1933 yılı başlarında halk ağzından söz derleme seferberliği başlatılmıştır. Derleme işinin nasıl yapılacağı da "Söz Derleme Kılavuzu" adlı bir kitapçıkta gösterilmiştir. Her il ve ilçe merkezinde derleme şubeleri kurulmuş, derleyicilerin topladığı kelimeler bu kanalla merkeze gönderilmiştir ve sekiz ay içerisinde 125 binin üzerinde fiş toplanmıştır.

Bu çalışmalar devam ederken Türk Dili Tedkik Cemiyeti bir taraftan da dilimizdeki yabancı kelimelere karşılıklar bulunması için 12 Mart 1933 yılında bir dil anketi düzenlemiştir. Çalışma üç buçuk ay devam etmiş, 1382 Arapça ve Farsça kelimeye Türkçe karşılıklar bulunması istenmiştir.

Dil çalışmalarına basın da dâhil olmuş, gazetelerde dil köşeleri açılmış, bu köşelerde de her gün on, on beş kelime verilerek anket çalışmaları yürütülmüştür. Halk da verilen kelimelere öz Türkçe karşılıklar bulmaya gayret etmiştir. Ne var ki bir mesele ortaya çıkmıştır. O da gelen karşılıkların, bu işin ehli olmayan kimseler tarafından hazırlanmış olmasından doğan yetersizliktir. Bazen bir Türkçe kelime birkaç

yabancı kelimeye karşılık gösterilmiş, bazen de yabancı kelimelere uygun karşılıklar bulunamamış, pek çok kelimenin karşılığı boş kalmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi için yazılı eserlerden de yararlanılmasına karar verilmiştir. Böylece diğer bir iş olarak eski ve yeni Türkiye içi ve dışı yazılı kaynaklarının taratılmasına başlanmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti halk ağzından derlenen malzeme ile tarama yoluyla elde edilen malzemeyi ayrı ayrı yayımlamadan önce bir dergi içinde toplamayı uygun bulmuştur. Bu şekilde bir uygulama ile ihtiyaç duyulan öz Türkçe karşılıklar kolaylıkla bulunup, yabancı kelimelerin yerine konabilecektir. Böylece 1934 yılında Cemiyet tarafından “Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi” çıkarılmıştır. Buna Türkçeden Osmanlıcaya indeks de eklenmiştir.

1933-34 yılları arasında gerek gazetelerin dil köşelerinde, gerekse başka yazılarda yeni kelimelerle denemeler yapılmış, pek çok yazı kaleme alınmıştır. Ancak bu deneme devresinde dil malzemesini yazıya geçirerek değerlendirmede tutulan yolun yanlışlığı yüzünden, özleştirme hareketi çıkmaza sürüklenmeye başlamıştır. Bununla birlikte Tarama Dergisi'nin ortaya koyduğu malzemenin kullanılmasında bazı problemler olmuştur. Dergide, tek bir yabancı kelime için farklı kaynaklardan alınmış birçok karşılıklar bulunmaktadır. Bir kavramın Anadolu ağızlarındaki karşılığının

yanında çeşitli lehçelerdeki karşılıkları da yer almaktadır. Böyle bir çalışma bu alandaki araştırmacılar için çok önemli bir kaynak olmakla birlikte, sahaya ilgisi olmayan, pratik olarak bu eserden yararlanmak isteyenler için kullanışlı olmamıştır. Dergide yer alan karşılıklar belli bir süzgeçten geçirilmediği için gelişmiş güzel kullanılmış, tek bir kavram için birden çok karşılık gösterildiği olmuştur. Ayrıca yazarların da yeni kelimeleri kullanım yöntemleri farklı farklı olmuştur. Dolayısıyla bu ciddiyetsiz uygulamaların dilin gelişimine bir katkısı olmamıştır. Bunun sonucunda II. Türk Dili Kurultayı'nda bu aşırılığı önleyecek tedbirler alınmıştır.

II. Türk Dil Kurultayı, Kazım Paşa (Özalp) başkanlığında 18-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında toplanmış ve Cemiyet'in adı “Türk Dili Araştırma Kurumu” olarak değiştirilmiştir. Bu kurultayda üzerinde durulan konulardan biri de terimler olmuştur. Türk dili kurallarına uyularak bütün terimlerin Türkçe köklerden türetilmesine ve en kısa zamanda okul kitaplarındaki terimlerin Türkçeleştirilmesine karar verilmiştir.

Terimlerin Türkçeleştirilmesinin dışında üzerinde durulan diğer bir konu da Tarama Dergisi'nin sebep olduğu karışıklığın giderilmesidir. Bu amaçla Karşılıklar Kılavuzu'nun hazırlanmasına karar verilmiş ve kılavuzun hazırlanması için bir çalışma kolu oluşturulmuştur.

Kurumun Falih Rıfki Atay, Ali Muzaffer Göker, Yusuf Ziya Özer, Fuad Köprülü, Hasan Âli Yücel, İsmail Müştak Mayakon, İbrahim Osman Grantay, Ali Galip Pekel, Necmettin Sadık Sadak, Sâim Ali Dilemre, Celal Esat Arseven, Reşat Nuri Güntekin ve Hasan Fehmi Turgal'dan oluşan uzman kadrosu 1935 baharına kadar çalışmış ve kılavuzun birinci cildi olan “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu”nu 25 Mart 1935'te, ikinci cildi olan “Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu”nu da 19 Temmuz 1935'te tamamlamışlardır.

Kılavuzları hazırlayan komisyon, yabancı kelimelerin Tarama Dergisi'ndeki Türkçe karşılıklarını inceleyerek, her yabancı kelimeye tek bir Türkçe karşılık konulmasına karar vermiştir. Ayrıca Türkçe ek ve köklerden de yeni kelimeler yapılmıştır. Komisyon, Tarama Dergisi'ndeki kelimeleri bir süzgeçten geçirip, bunlardan yaşamaya en elverişli olanları ayırmıştır. Ayrılan kelimeler gazetelerde yayımlanmış ve halka sunulmuştur.

Dil devriminde bu kılavuzların düzenleyici bir rolü olmuştur. Kılavuz hazırlanırken Osmanlıca kelimelere Türkçe karşılık bulma işinde Ulus gazetesi ve Ülkü dergisi de öncülük etmiş, bu konuda listeler yayımlamışlardır. Hatta gene aynı gazete ve dergide bulunan karşılıkların nasıl, nerede doğru olarak kullanılacağına dair dersler verilmiştir. Ulus gazetesinde Falih Rıfki (Atay)ın “Kılavuz Dersler”i 160 maddeyi

bulmuş, bu dersler 178 sayfalık bir kitap olarak “Son Düzeltmelere Göre Kılavuzdaki Yeni Kelimeleri Nasıl Kullanmalıyız” başlığı altında, 1935 yılında yayınlanmıştır. Ülkü dergisi de “Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu” adlı bir eser yayımlamıştır.

Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'nda 8752 kelime yer almıştır. Bunun 4696'sı yurdumuzda eskiden beri kullanılan arı Türkçe kelimelerdir. Bunlara ya da köklerine çeşitli ekler ilave edilerek 1735 kelime türetilmiştir. Türkiye dışından 415 kelime alınmış, bunlardan 450 yeni kelime meydana getirilmiştir. 583 kelime Türkçeleşmiş kelime sayılmış, bunlardan da 873 tane yeni kelime türetilmiştir. Eserde teklif edilen kelime ve terimlerin çoğu tutunmuştur ve günümüzde de kullanılmaktadır. “Azınlık, anı, akım, albay, basın, basımevi, besin, çağdaş, çağrı, etki, emekli, eğitim, eşit, gezi, ilgi, ilgili, ilçe, kesin, komutan, kuzey, oy, oturum, öğretim, ödev, örgüt, özet, sonuç, subay, sömürge, tepki, taşıt, tanım, uzman, ürün, yarbay, yönetim, yoksun” vb. Kılavuzdaki kelimelerin seçiminde ve türetilmesinde Atatürk'ün de önemli bir rolü olmuştur. Geometri terimlerinden arta'yı artı'ya, ekse'yi eksi'ye çeviren odur. Ayrıca kılavuzdaki askerlik terimlerini son olarak Atatürk düzenlemiştir.

Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu, Tarama Dergisi'nin sebep

olduğu karışıklığı büyük ölçüde gidermiş, yazı dilindeki yabancı kelimelerin sayısı gittikçe azalmıştır. Cep Kılavuzu'ndaki bazı karşılıklar zaman içinde işlenerek değiştirilmiştir. 1935 Cep Kılavuzu ek ve kök birleşimleri, eski kelimelerin canlandırılması, örneksene gibi bilimsel yollarla yeni kelimelerin türetilmesi açısından dilimizin arılaşmasında önemli bir yere sahiptir. Eserde teklif edilen kelimelerin çoğu tutunmuştur ve günümüzde de kullanılmaktadır.

24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında, Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın başkanlığında III. Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Kurumun adı "Türk Dil Kurumu" olarak değiştirilmiştir.

III. Kurultaydan sonra ele alınan konulardan biri de terimlerdir. Özellikle okul terimleri üzerinde durulmuştur. Kurultaydan sonra terimlerin özleştirilmesi ve türetilmesi konusunda iki temel prensip benimsenmiştir. İlk ve ortaokulların ders programlarındaki terimleri Türkçeleştirmedeki amaç, Türk çocuklarının dersleri kolaylıkla anlayıp öğrenmesidir. Bunun için;

a) Köklü kültür dünyasında ortak olan "elektrik, dinamo, metre, gram" gibi terimleri olduğu gibi almak,

b) Bunların dışındaki terimlerin elden geldiğince, Türk çocuğunun kolayca anlaması için, Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesini sağlamak.

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda 1937 yılında ilk ve ortaöğretim matematik, fizik, mekanik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, jeoloji ve astronomi terimleri Kurumda işlenerek Türk Dili dergisinde yayımlanmış, kimya terimlerini açıklamak için bir "Gütbetik" (kılavuz kitap) bölümü eklenmiş, Kültür Bakanlığı da bu terimleri ayrı broşürler hâlinde ve kendi adına yeniden bastırarak okullara göndermiştir. Bunlara 1941'de coğrafya ve gramer, 1942'de de felsefe terimleri katılmıştır. Terim çalışmaları sırasında Atatürk matematik terimleriyle yakından ilgilenmiş, bugün ders ve ilim kitaplarında yer almış olan aç, yöndeş açılar, gerekçe, üçgen, ikiz kenar üçgen, teğet, yay, kiriş, çember, çarpı, artı, eksi, bölü, orantı, varsayı gibi terimleri doğrudan doğruya kendisi türetmiştir.

Aşağıdaki listede; Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu (TOCK 1935), Geometri (G 1937), Türkçe Terimler Kılavuzu (TTK 1941) ve Felsefe ve Gramer Terimleri Kılavuzu'nda (FGT 1942) teklif edilip günümüze kadar gelen terimlerden örnekler vereceğiz. Terimlerin; köken bilgileri, hangi bilim dalı için teklif edildikleri, karşılık olarak teklif edildiği terimler ve tarihî seyirleri verildikten sonra hemen altlarında eğer varsa, günümüzde bu terimlerden türeyen terimlere de yer verilmiştir.

aç (<aç-1) (geo.): "Zâviye; görüş, bakım, yön". TOCK 1935: Zâviye.// G 1937: Bir noktadan ayrılan iki doğru çizgi arasındaki

açıklıktır.// TDK 1945 – 69: Zâviye./ 74 – 98: 1. Zâviye. 2. Görüş, bakım, yön./ 2005: 1. Birbirini kesen iki yüzey veya noktadan çıkan iki yarı doğru arasındaki açıklık. 2. TDK 74 ile aynı. 3. TDK 45 ile aynı./ 2010: 1. TDK 45 ile aynı. 2. Görüş, bakım, yön, anlayış biçimi.

◆ açığortay, açıölçer, açı ölçüm, bütünler açı, çevre açı, dar açı, dış açı, dış ters açı, dik açı, doğru açı, geniş açı, iç ters açı, komşu açı, merkez açı, ölü açı, sınır açı, tam açı, ters açı, tümler açı, yöndeş açı, bakış açısı, görme açısı, görüş açısı, saat açısı, tepe açısı, açısız, açısız bölge, açısız çap, açısız hız, açısız ivme, açısız sapma, açısız uzaklık, açısız yol

açığortay (<aç-ı orta+y) [ortay yanlış türetmedir; Türkçede isimden isim yapan +y eki yoktur; açığortay şekli de yanlıştır, doğrusu açı ortayı'dır] (geo.): “Munassıf”. G 1937: Açının tam ortasından geçerek onu iki eşit parçaya ayıran doğru çizgi.// TTCK 1941: Munassıf, nasıf.// TDK 1945 – 98: Bir açıyı iki komşu ve eşit açıya ayıran yarım doğru./ 2005 - 2010: Bir açıyı, ölçüleri birbirine eşit olan iki açısız bölgeye ayıran doğru parçası.

◆ açığortay düzlemi

ağ tabaka (<ağ tabaka; Eski T. ag + Ar. tabaka'dan) (biyo. ve zoo.): “Tabaka-i şebekiye, retina”. TTCK 1941: Tabaka-i şebekiye.// TDK 1945 – 98: Görme sinirinin göz küresi içinde dağılmasından meydana

gelen zar./ 2005 - 2010: Retina.

akı (<ak-ı) (fiz.): “Seyelan”. TOCK 1935: Âlicenab, civanmerd, sahi.// TTCK 1941: Seyelan.// TDK 1945: Herhangi bir kuvvet alanında, belli bir düzlemin bir kısmından geçtiği varsayılan kuvvet çizgileri./ 55 – 2010: Seyelan.

◆ ışık akısı, ışınım akısı

akyuvar (<ak yuvar) [yuvarla-mak fiilinin gövdesi gibi kabul edilmiş olabilir] (anat.): “Küreyve-i beyzâ, lökosit”. TTCK 1941: Küreyve-i beyzâ.// TDK 1945 – 74: Kan, lenf gibi vücut sıvılarında bulunan, çekirdekli ve yuvarlak hücre./ 83 – 2010: Lökosit.

alaşım [Nasıl türetildiği belli değildir] (kim.): “Halîta”. TTCK 1941: Halîta.// TDK 1945 – 98: Halîta./ 2010: İki veya daha çok metalden, bazı durumlarda metallerle, C, P, Te gibi elementlerden oluşan metal görünümünde katı veya sıvı karışım.

◆ alaşım korozyonu, bakır alaşımı, alaşımlama, alaşımlamak

albay (alay beyi'nden [?]) (ask.): “Miralay”. TOCK 1935: Miralay.// TDK 1945 – 83: Rütbesi yarbay ile tuğgeneral arasında bulunan üstsubay./ 88 – 2010: Miralay.

algı (<al-gı) (fels. ve psik.): “İdrak”. TOCK 1935: Ganimet.// FGT 1942 : İdrak.// TDK 1945 – 2010: İdrak.

altıgen (<altı+gen)[yanlış türetme; Türkçe'de isimden isim yapan +gen eki yoktur; ek,

Yunanca gônia “köşe” kelimesinden alınmış olmalıdır. Ekin Türkçe asıllı olmadığı ses uyumuna tâbi olmayışından da bellidir] (geo.): “Müseddes”. G 1937: Altı kenarlı bir poligondur.// TTCK 1941: Müseddes.// TDK 1945: Ardışık ve kapalı olarak uç uca eklenmiş altı kenarın meydana getirebileceği türlü şekillerden her biri./ 55 – 66: Müseddes./ 69: TDK 1945 ile aynı./ 74 – 2010: Müseddes.

alyuvar (<al yuvar) [yuvarla-mak fiilinin gövdesi gibi kabul edilmiş olabilir] (anat.): “Küreyve-i hamrâ”. TTCK 1941: Küreyvei hamrâ.// TDK 1945 – 69: Kanın her milimetre küpünde beş milyon kadar bulunan, ona kırmızı rengi veren çekirdeksiz küçük hücre./ 74: Kana al rengini veren çekirdeksiz, yuvarlak küçük göze./ 83 – 2010: Eritrosit.

ardıl (<art+ı+l) [İşlek olmayan +l eki ile türetilmiştir.] (psik. ve mant.): “Müteakip; halef; ahlâf”. TOCK 1935: Halef.// FGT 1942: Müteakip.// TDK 1945: 1. Mütevâli. 2. Halef. 3. Ahlâf./ 55 – 69: Mütevâli, halef./ 74 – 88: 1. Müteakip. 2. Halef. 3. Ahlâf./ 98 - 2010: 1. Halef. 2. man. Bir çıkarımda varılan sonuç.

♦ ardıl görüntü, ardıllık, ardılma, ardılmak
artı (<art-ı) (mat. ve fiz.): “Zâit; pozitif”. G 1937: Zâit.// TTCK 1941: Zâit.// TDK 1945 – 59: Aritmetikte + şeklinde gösterilen toplama işaretinin adı./ 66 – 69: Zâit./ 74 – 2010: 1. Zâit. 2. Pozitif.

♦ artı güç, artı para, artı sayı, artı uç
bağlaç (<bağ+la-ç) (dilb.): “Edat, rabıt”. TOCK 1935: 1. Rabiye. 2. Hatt-ı vasıl.// FGT 1942: Rabıt.// TDK 1945: 1. Rabiye. 2. İki kelime, cümlecik veya cümlenin arasındaki ortaklığı göstermeye yarayan, tek başına kullanılmayan ve bükünü olmayan kelime ve kelime bölümü./ 55 – 74: 1. Rabiye. 2. Edat./ 83 – 88: Edat./ 98: Edat, rabıt./ 2005 – 2010: Rabıt, rabıt edatı.

♦ bağlaç grubu, bağlaç öbeği, tekrarlı bağlaç, bağlaçlı, bağlaçlı tamlama

basınç (<bas-ı-nç) [Eskiden de var olan kelime tazyik karşılığında canlandırılmıştır] (fiz.): “Tazyik”. T: Zulüm, istibdat, tazyik.// TTCK 1941: Tazyik.// TDK 1945 – 2010: Tazyik.

♦ basınç anahtarı, basınç boynu, basınç duyumu, basınç odası, basınç ölçer, basınç ölçüm, basınç tedavisi, basınç yazar, alçak basınç, eş basınç, yüksek basic, atmosfer basıncı, beslenme basıncı, hava basıncı, ışınlam basıncı, kan basıncı, su basıncı

başkomutan (<baş komutan) [komutan< Eski T. komıt-mak “çoşturmak, heyecana getirmek”ten komıt-an ?] (ask.): “Başkumandan, serdar”. TOCK 1935: Başkumandan.// TDK 1945: Başbuğ./ 55 – 69: Başkumandan./ 83 – 98: Başkumandan, başbuğ, serdar./ 2005 – 2010: Başkumandan, serdar.

♦ başkomutanlık

belirten (<belir-t-en) [İsim-fiil ekinin kalıplaşmasıyla] (dilb.): “Muzâfunileyh, tamlayan”. FGT 1942: 1. Muzâfunileyh. 2. Sıfat (terkiplerde); determinant.// TDK 1966 – 74: İsim veya sıfat takımlarında birinci öge./ 83 – 2010: Tamlayan.

belirtilen (<belir-t-i-l-en) [İsim-fiil ekinin kalıplaşmasıyla] (dilb.): “Muzâf, tamlanan”. FGT 1942: 1. Muzâf. 2. Mevsuf (terkiplerde).// TDK 1966 – 69: İsim veya sıfat takımlarında ikinci öge./ 83 – 2010: Tamlanan.

benzeşme (<benze-ş-me) (dilb.): “Temsil, asimilasyon”. TOCK 1935: Teşâbüh.// FGT 1942: Assimilation.// TDK 1945 – 98: Yan yana gelen iki sesin birbirine benzer hale gelmesine yol açan ses bilimsel değişiklik./ 2005 – 2010: 1. Analoji. 2. Dönüşme, asimilasyon.

◆ gerileyici benzeşme, ilerleyici benzeşme, uzak benzeşme, yakın benzeşme, dudak benzeşmesi, ünlü benzeşmesi, ünsüz benzeşmesi, benzeşen, benzeşik, benzeşim, benzeşim oranı

bileşke (<bileş-ke; Türkçede böyle bir fiil yoktur, birleşmek fiilinden r düşmesiyle ya da bile kelimesinden türetilmiş olmalıdır.) (fiz.): “Muhassala”. TTCK 1941: Muhassala.// TDK 1945 – 2010: Muhassala.

boylam (<boy+la-m) (astr.): “Tûl”. TTCK 1941: Tûl derecesi.// TDK 1945 – 98: Tûl./ 2005 – 2010: Tul, tul derecesi, meridyen.

◆ boylam ölçeği, boylam yıldızı, gök baylamı

çağrışım (<çağır-ı-ş-ı-m) (psik.): “Tedâi”. FGT 1942: Tedâi.// TDK 1945 – 74: Tedâi./ 83 – 2010: 1. Bir düşüncenin ya da görüntünün, bir başkasını anımsatması. 2. Tedâi.

◆ görsel-işitsel çağrışım, çağrışımıcı

çağrışımıcılık (<çağır-ı-ş-ı-m+cı+lık) (fels.): “Teşârükiye”. FGT 1942: Teşârükiye.// TDK 1945– 2010: Bütün ansal işlemleri, aklın bütün ilkelerini, hatta zihin hayatının topunu, düşüncelerin çağrışımı ile açıklamak isteyen felsefe yolu.

çekim (<çek-i-m) (dilb.): “Tasrif”. FGT 1942: Tasrif.// TDK 1945 – 69: Fiillerin türlü zaman, şahıs ve kiplere, isimlerin de isim hallerine göre uğradıkları ek değişiklikleri./ 74 – 2010: Tasrif.

◆ çekim eki, ad çekimi, fiil çekimi, isim çekimi, çekimleme, çekimlemek, çekimlenebilme, çekimlenebilmek, çekimlenme, çekimlenmek, çekimleyebilme, çekimleyebilmek, çekimleyiş, çekimsiz, çekimsizlik

çoğul (<çok+u+l) [İşlek olmayan bir ekle türetilmiştir.] (dilb.): “Cemi”. TOCK 1935: Cemi.// FGT 1942: Cemi.// TDK 1945 – 88: Cemi./ 98 – 2010: Çokluk.

◆ çoğul eki, çoğulcu, çoğulculuk, çoğullama, çoğullamak, çoğullaşma, çoğullaşmak, çoğullaştırılma, çoğullaştırılmak,

çoğullaştırma, çoğullaştırmak, çoğulluk

damıtmak (damla-mak fiilinin aslı olan Eski Türkçe'deki tam-mak "damlamak"> tam-ı-t-mak "damlatmak"tan hareketle türetilmiş olabilir) (fiz. ve kim.): "Taktir etmek". TOCK 1935: Taktir etmek.// TDK 1945 – 74: Taktir etmek./ 83 – 2010: 1. Taktir etmek. 2. Sıvı karışımlarda, karmaşık, değişken bileşimleri oluşturan öğeleri, özellikleri belirli ürünlere ayırmak.

daraçı (<dar aç-ı) (geo.): "Zaviye-i hadde". G 1937: Dikey açıdan eksik olan her açı dar açıdır.// TTCK 1942: Zaviyei hadde.// TDK 1955 – 98: □ açı: Bir dik açıdan daha kapalı olan açı./ 2005 – 2010 (dar açı): Ölçüsü 90 dereceden küçük olan açı.

denklem (<denk+le-m) (mat. ve kim.): "Muâdele". TTCK 1941: Muâdele.// FGT 1942: Muâdele.// TDK 1945 – 2010: Muâdele.

◆ denklemler sistemi, diferansiyel denklem, doğrusal denklem, integral denklemi

dikaçı (<dik aç-ı) (geo.): "Zâviye-i kâime". TTCK 1941: Zâviyei kâime.// TDK 1945 – 88: Birbirini kesen iki doğrunun meydana getirdiği açılar eşit olduklarında, bu açılardan her biri./ 98 – 2010 (dik açı): TDK 45 ile aynı.

dikdörtgen (<dik dört+gen; Bkz. altıgen) (geo.): "Mustatil". TTCK 1941: Mustatil.// TDK 1966 – 88: → dörtgen./ 98: Açılırları dik olan paralel kenar./ 2005: Mustatil./ 2010:

1. Mustatil. 2. Bu biçimde olan.

◆ dikdörtgensel, dikdörtgensel bölge

doku (<doku-mak'tan) (biyo.): "Nesiç". TOCK 1935: Nesc.// TTCK 1941: Nesiç.// TDK 1945 – 74: Nesiç./ 83 – 2010: 1. Nesiç. 2. Bir bütünün yapısı ve özelliği.

◆ doku bozukluğu, doku ekimi, d o k u uyuşmazlığı, bağ doku, bağlantı doku, besi doku, büyütken doku, destek doku, k a n doku, kas doku, katılğan doku, kemik doku, kıkırdak doku, özek doku, ölü doku, pek doku, sert doku, sıkı doku, s i n i r doku, sümük doku, sünger doku, sürgen doku, yağ doku, besi dokusu, korun dokusu, özümleme dokusu, palizat dokusu, dokulu, besi dokulu

düzlem (<düz+le-m) (geo. ve mat.): "Müstevi". TTCK 1941: Müstevi, sathı müstevi.// TDK 1945 – 2010: 1. Düz ve yassı olup üzerinde hiç bir dalga, kambur ve çukur bulunmayan. 2. Müstevi.

◆ düzlem geometri, düzlem küre, düşey düzlem, eğik düzlem, ekliptik düzlem, açığortay düzlemi, meridyen düzlemi, polarma düzlemi, yanay düzlemi, çok düzlemli, iki düzlemli, üç düzlemli, düzlemli, düzlemsel, düzlemsellik

edilgen (<et-i-l-gen) (dilb.): "Meçhul, pasif". FGT 1942: Meçhul.// TDK 1945 – 74: Meçhul./ 83 – 98: Meçhul, pasif, etken karşıtı./ 2005 – 2010: 1. Pasif, etken karşıtı. 2. Edilgen fiil.

◆ edilgen çatı, edilgen fiil, edilgenleşme, edilgenleşmek, edilgenleştirme, edilgenleştirmek

eklem (<ek+le-m) (anat.): “Mafsal”. TTCK 1941: Mafsal.// TDK 1945 – 2010: Mafsal.

◆ omuz eklemi, eklemleme, eklemlemek, eklemlendirme, eklemlendirmek, eklemlenme, eklemlenmek, eklemli, eklemli, eklemsiz, eklemsizler

ergime (Nasıl türetildiği belli değildir.) (fiz.): “Zeveban”. TTCK 1941: Zeveban.// TDK 1983 – 2010: Zeveban.

◆ ergime ısısı, ergime noktası, ergime yasası

ergimek (Nasıl türetildiği belli değildir.) (fiz.): “Zeveban etmek”. TTCK 1941: Zeveban etmek.// TDK 1945 – 2010: Zeveban etmek

eşey (<eş+ey) [İşlek olmayan bir ekle türetilmiştir.] (biyo. ve zoo.): “Cinslik, cinsiyet”. TTCK 1941: Cinsiyet.// TDK 1945: Cinslik./ 66 – 74: Cinslik, cinsiyet./ 83 – 2010: 1. Cinslik, cinsiyet. 2. Bir organizmanın dişi ya da erkek olarak sınıflandırılmasını sağlayan görev, yapı ve karakter topluluğu.

eş sesli (<eş ses+li) (dilb.): “Mütecânis, elfâz-ı mütecânise, homonim”. FGT 1942: Mütecânis.// TDK 1945 – 83: Anlamları ve kimi vakit içinde yer aldıkları kelime bölümleri ayrı olduğu halde aynı seslerden meydana gelen (kelimeler)./ 83 – 98:

Homonim./ 2005 – 2010: Sesteş.

◆ eş seslilik

fiilimsi (<fiil+i+msi) (dilb.): “Eylemsi”. FGT 1942: Feri fiil.// TDK 1945 – 69: Zaman veya şahısla olan ilgisi, fiillerde olduğu gibi, açık olmayıp cümlenin öteki unsurları yardımıyla anlaşılabilir ve “ortaç, ulaç, isim fiil” çeşitlerine ayrılan kelime cinsi./ 74: → eylemsi./ 83 – 2010: Eylemsi.

geçirgenlik (<geç-i-r-gen+lik) (fiz. ve astr.): “Nüfuziyet”. TTCK 1941: Nüfuziyet.// TDK 1945 – 98: Nüfuziyet./ 2005 – 2010: 1. Bazı cisimlerin, içlerinden gaz, sıvı akım vb. geçirme özelliği. 2. Saydam cisimlerin ışığı geçirme derecesi. 3. Kayaçların, sıvıların geçebilmesine karşı elverişliliği, geçirimsizlik.

◆ yarı geçirgenlik

geçirimli (<geç-i-r-i-m+li) (jeo.): “Kâbil-i nüfuz”. TTCK 1941: Kâbili nüfuz.// TDK 1945 – 98: Geçirgenliği olan./ 2005 – 2010: Geçirgen.

◆ geçirimsizlik

geçişli (<geç-i-ş+li) (dilb.): “Müteaddi”. FGT 1942: Müteaddi.// TDK 1945 – 98, 2010: Müteaddi./ 2005: Nesne ile kullanılan (fiil).

◆ geçişlilik

geçişsiz (<geç-i-ş+siz) (dilb.): “Lâzım”. FGT 1942: Lâzım.// TDK 1945 – 2010: Lâzım.

◆ geçişsizlik

ısı alan (<ısı al-an) (kim.): “Hafiyü’l-harâre, endotermik”. TTCK 1941: Hafiyülharâre.// TDK 1945 – 74: Olurken çevresinden ısı çeken (birleşme)./ 83 – 2010: Endotermik. (2005 – 2010: ısıalan)

ışın (<ışın) (fiz.): “Şua”. TOCK 1935: 1. Muzî, müşâşâ. 2. Barîka.// TTCK 1941: Şua.// TDK 1945 – 74: 1. Şua. 2. Bir noktadan çıkıp sonsuza giden yarım doğrulardan her biri./ 83 – 2010: İlk iki madde aynı. 3. Alfa, beta, gama ışınlarından her biri.

ışınım (<ışın+n+m) [yanlış türetme; Türkçe’de isimden isim yapan +m eki yoktur] (fiz.): “İnşia; radyasyon”. TTCK 1941: İnşia.// TDK 1945 – 74: Bir erkenin ışık demeti halinde yayılması./ 83 – 98: 1. Radyasyon. 2. TDK 45 ile aynı./ 2005 – 2010: Radyasyon.

◆ ışınım akısı, ışınım alıcısı, ışınım basıncı, ışınım dengesi, ışınımölçer, güneş ışınımı

içbükey (<iç bük-ey) [İşlek olmayan –ey ekiyle türetilmiştir.] (fiz. ve mat.): “Obruk, konkav, mukaar”. TTCK 1941: Mukaar.// TDK 1945 – 69: Obruk, konkav, mukaar./ 74 – 98: Obruk, konkav./ 2005 – 2010: Obruk, mukaar, konkav.

içgüdü (<iç gü-ü) (psik.): “İnsiyak, sevk-i tabîi”. TOCK 1935: Garîze, insiyak, sevki tabîi.// FGT 1942: Garize, sevki tabîi.// TDK 1945 – 2010: İnsiyak, sevitabîi.

◆ içgüdü

iletken (<ile-t-ken) (fiz.): “Nâkil; elektrik akımını veya ısıyı kendinden geçiren (cisim)”. TTCK 1941: Nâkil.// TDK 1945 – 2010: 1. Nâkil. 2. Elektrik akımını veya ısıyı kendinden geçiren (cisim).

◆ iletken damarlar, yarı iletken

iz düşüm (<iz düş-ü-m+ü) (fiz. ve mat.): “İrtisam; projeksiyon”. FGT 1942: İrtisam.// TDK 1945 – 69: 1. Bir ışık kaynağından çıkan ışınlarla bir ekran üzerinde bir görüntü meydana getirme işi veya böylece meydana gelen görüntü. 2. İrtisam./ 74 – 98 (iz düşümü): 1. Projeksiyon. 2. İrtisam, mürtesim./ 2005 – 2010: 1. Projeksiyon. 2. İrtisam, mürtesem.

◆ iz düşümlü, iz düşümsel

kalıtım (<kal-ı-t+m) [yanlış türetme; Türkçe’de isimden isim yapan +m eki yoktur] (biyo.): “İrsiyet”. TTCK 1941: Verâset.// FGT 1942: İrs, verâset, soyaçekim, heredite.// TDK 1945 – 74: 1. Soyaçekim, verâset. 2. İrs./ 83 – 98: Soyaçekim, irsiyet./ 2005 – 2010: Soyaçekim, irs, irsiyet, veraset.

◆ kalıtım bilimi, kalıtımsal

karışım (<kar-ı-ş-ı-m) (kim.): “Mahlût”. TTCK 1941: Mahlût.// TDK 1945 – 2010: Mahlût.

katman (<kat-man) (jeo.): “Tabaka”. TOCK 1935: Tabaka.// TTCK 1941: Tabaka.// TDK 1945 – 74: Tabaka./ 83 – 2010: 1. Tabaka. 2.

Kalınlığı 1 cm.’den az olmayan tortul kayaç birimi.

◆ katman bulut, alt katman, toplumsal katman, üst katman, katmanlı

komut (Kökü ve eki belli değildir) (ask.): “Emir”. TOCK 1935: Kumanda.// TDK 1945 – 2010: Emir.

◆ uyarma komutu

köşegen (<köşe+gen) [Bkz. altıgen] (geo.): “Kutur, diyagonal”. TTCK 1941: Kutur.// TDK 1945 – 69: Bir çokgende ardışık olmayan veya bir çok yüzlüde aynı düzlem üzerinde bulunmayan iki köşe arasına çekilen çizgi./ 74: Kutur./ 83 – 2010: Kutur, diyagonal.

nesne (<ne+ise+ne) [Eskiden de kullanılan kelime özellikle dil bilgisi terimi olarak canlandırılmıştır.] (dilb.): “Mef’ûlünbih; obje”. T: 1. Şey. 2. Bir şey, hiçbir şey.// KT 1900: 1. Şey. 2. Bir şey, hiçbir şey.// TOCK 1935: Şey.// TTCK 1941: Şey.// FGT 1942: Objekt; şey.// TDK 1945: Cümledeki fiilin hükmünü tamamlamaya yarayan ve öznenen ayrı olan isim veya isim durumundaki başka kelime./ 55: Cümlede öznenen ayrı olup fiilin konusunu gösteren isim veya isim durumundaki başka kelime./ 66: Cümlede öznenen ayrı olup fiilin konusunu gösteren tümleç./ 69: Cümlede öznenen ayrı olup fiilin bildirdiği eylemden etkilenen varlığı anlatan sözcük./ 74 – 2010: Geçişli fiili bütünleyen yalın veya belirtme durumunda

bulunan tümleç.

◆ nesne grubu, nesne öbeği, belirli nesne, belirtili nesne, belirtisiz nesne, ortak nesne, nesnesiz

nicel (<nice+1) [yanlış türetme; Türkçe’de zarftan sıfat yapan +1 eki yoktur.] (mant.): “Kemmî”. TDK 1945 – 69: Kemmî./ 74 – 2005: Nicelik bakımından olan, nicelikle ilgili olan./ 2010: Nicelik bakımından olan, nicelikle ilgili olan, kantitatif.

◆ niceleme, nicelemek, niceleyiş

ortaç (<orta+ç) [İşlek olmayan +ç eki ile türetilmiştir.] (dilb.): “Sıfat-fiil, partisip”. TOCK 1935: Mutavassıt.// FGT 1942: Feri fiil, sıfat fiil.// TDK 1945 – 69: Fiilden yapılmış olup – ma - , - me – ara ekiyle olumsuz şekilleri de yapılabilen sıfat./ 74: Sıfateylem./ 83 – 98: Sıfatfiil, partisip./ 2005 – 2010: Sıfat-fiil.

◆ durum ortacı

otsu (<ot+su) (bot.): “Hâşişi, ot gibi olan”. TTCK 1941: Hâşişi.// TDK 1945 – 98: Ot gibi olan, gövdesi odunlaşmayan, kısa ömürlü olup yemiş verince kuruyan (bitki)./ 2005 – 2010: Otsul.

◆ otsu topluluk, otsul

öge (Kökü belli değildir) (mant. ve dilb.): “Unsur”. FGT 1942: Unsur, element.// TDK 1945 – 74: 1. Unsur, eleman. 2. Bir sınıfın veya topluluğun bireylerinden her biri./ 83 – 2010: (2005 – 2010: öge) İlk iki madde

aynı. 3. Bir cümleyi oluşturan özne, yüklem, tümleş gibi birimlerden her biri.

◆ inorganik öge, organik öge

öncel (<ön+ce+l) [yanlış türetme; Türkçe’de zarftan isim yapan +l eki olmadığı gibi isimden isim yapan +cel eki de yoktur.] (mant.): “Selef; eslâf”. TOCK 1935: 1. Selef. 2. Sâbık.// TDK 1945 – 69: 1. Selef. 2. Eslâf.// 74: Selef./ 83 – 2010: İlk iki madde TDK 45 ile aynı. 3. Sonucun çıkarıldığı önerme ya da önermeler.

◆ öncel belirleme, öncel düzen

özne (nesneye benzetilerek türetilmiş olmalıdır) (dilb.): “Fâil”. FGT 1942: Zât, fâil, müptedâ, müsnedünileyh.// TDK 1945 – 74: 1. Fâil. 2. (Bilinen nesneye göre) Bilen akıl./ 83 – 98: 1. Fâil. 2. Bilinci, sezgisi, düş gücü olan./ 2005 – 2010: 1. Fâil, süje. 2. TDK 83 ile aynı.

◆ özne grubu, özne öbeği, dolaylı özne, ortak özne, pekiştirmeli özne, sözde özne

özsu (<öz su) (biyo.): “Usâre”. TOCK 1935: Nüsg.// TTCK 1941: Usâre.// TDK 1945 – 2010: Usâre. (2005 – 2010: öz su).

sapınç (<sap-ı-nç) (psik.): “Dalâlet”. TTCK 1941: Taharrüf.// TDK 1945 – 98: Sapıklık, dalâlet./ 2005 – 2010: Sapıklık, aberasyon.

sarmal (<sar-mal) [İşlek olmayan bir ekle türetilmiştir.] (fiz.): “Helezoni”. TTCK 1941: Helezoni.// TDK 1945 – 98: Helezoni./ 2005 – 2010: Helisel, helezonlu, helezoni.

◆ sarmal metot, sarmal yöntem

ses bilgisi (<ses bil-gi+si) (dilb.): “Mebhâs-ı esvat, fonetik”. FGT 1942: Mebhâsı esvat.// TDK 1945 – 2010: Fonetik.

SONUÇ

Terimler, eğitim ve öğretimde oldukça önemli bir yere sahiptir. Konuların öğretimi terimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Gerek eğitim öğretimde, gerekse bilimsel araştırmalarda herhangi bir bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaştığımız terimlerin, sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması şarttır. Ayrıca terimlerin, üzerinde uzlaşılan kelimeler olması gerekmektedir.

Terimlerin, özellikle yapı bakımından da ait olduğu dilin kurallarına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Türkçeye çeşitli yollarla giren yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar teklif edilirken, karşılık bulunacak terimin anlamına uygun köklerden veya gövdelerden yararlanmak, işlek ekleri kullanmak ve Türkçenin söz dizimi kurallarına uymak gerekmektedir.

Eğer türetilen terimin benimsenmesi ve yaygınlaşması isteniyorsa, başka kurallar da vardır. Bunlar:

1. Türetilen ve karşılık bulunan terimin anlamı karşılması ve onu çağrıştırması gerekir.

2. Türetilen terimin telâffuzu kolay olmalıdır, kulağa hoş gelmelidir.

3. Karşılık bulunan yabancı kaynaklı terimin ses ve hece sayısı bakımından ondan daha az veya ona eşit ses ve hece sayısında terim türetmek esas olmalıdır. Aksi takdirde tek heceli bir terime karşılık olarak beş heceli bir terim öneriyorsanız bunun yaygınlaşması, tutunması kolay değildir.

4. Terim, mümkünse tek sözden oluşmalıdır. Birleşik sözler hece sayısını, ses sayısını artırmaktadır.

5. Terimin bire bir çeviri olması doğru değildir.

Yukarıda Kılavuzlardan alınan örneklerde; terim karşılıkları türetilirken genel olarak saydığımız kurallara dikkat edilmiştir. Bu kuralların dışında canlandırma (Eskiden beri var olan bir kelimenin yeni bir kelime veya terime karşılık olarak tek bir anlamı ile yeniden kullanılmaya başlanmasıdır.) yöntemiyle de karşılıklar bulunmuştur. Ancak aralarında işlek ek veya kökle türetilmeyenler, yanlış eklerle türetilenler gibi istisnalar da vardır. Bütün bunlara rağmen 1935 yılı itibariyle ilk örneklerinden bazılarını verdiğimiz yeni türetilen terimler; günümüze kadar gelebilmiş, yaygınlaşmış hatta farklı terim aileleri oluşturarak kullanım alanlarını genişletmişlerdir.

KISALTMALAR

T: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü

KT: Kāmus-ı Türkî

G: Geometri kitabı.

FGT: Felsefe ve Gramer Terimleri

TOCK: Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu

TTCK: Türkçe Terimler Cep Kılavuzu

TDK: Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (TDK kısaltmasının yanındaki tarihler basım yılıdır.)

KAYNAKLAR

AYVERDİ, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005.

BAYAR, Nevnihal, Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara 2006.

GÖKALP, Ziya, Türkçülüğün Esasları, (Haz: Mehmet Kaplan), Kültür Bak. Yay., İstanbul, 1976.

HATİBOĞLU, Vecîhe, “Atatürk ve Terim Devrimi”, Dil Yazıları I, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

HATİBOĞLU, Vecîhe, Dilbilgisi Terimler Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1972.

İMER, Kamile, Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, TDK Yay., Ankara 1976.

KORKMAZ, Zeynep, Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi, Ankara 1963.

KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1972.

KORKMAZ, Zeynep, Atatürk ve Türk Dili Belgeler, TDK Yay., Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C I-II, TDK Yay., Ankara, 1995.

Kültür Bakanlığı Adına, Kılavuzdaki Yeni Kelimeleri Nasıl Kullanmalıyız, Ulus Basımevi (Ulus dergisinde çıkan yazılar), Ankara 1935.

Maarif Vekâleti, Türkçe Terimler Cep Kılavuzu, İstanbul, 1941.

Türk Dili, Terim Özel Sayısı, Sayı: 540, Aralık, 1996.

PİLAV, Salim, Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi, Mart 2008, Cilt:16, No:1, Kastamonu Eğitim Dergisi, s. 269-274.

SÂMÎ, Şemseddin, Kâmus-ı Türkî, II cilt, İstanbul, 1899-1900.

TAN, Nail, Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu, Ankara 2001.

TOPALOĞLU, Ahmet, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1989.

Türk Dil Kurumu, Birinci Türk Dil Kurultayı, Ankara 1932.

Türk Dil Kurumu, Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu, İstanbul 1935.

Türk Dil Kurumu, Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu, İstanbul 1935.

Türk Dil Kurumu, Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Ankara 1936.

Türk Dil Kurumu, Geometri, Ankara 1971.

Türk Dil Kurumu, Felsefe ve Gramer Terimleri, İstanbul 1942.

Türk Dil Kurumu, XIII. Asırdan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, IV c., Ankara 1943 – 1957.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1945.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1955.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1959.

Türk Dil Kurumu, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, XII c., Ankara 1963 – 1975.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1966.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1969.

Türk Dil Kurumu, Geometri, Ankara 1971.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara

1974.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara
1983.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara
1988.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara
1998.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara
2005.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara
2010.

VARDAR, Berke, Dilbilim ve Dil Bilgisi
Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1980.

ZÜLFİKAR, Hamza, Terim Sorunları ve
Terim Yapma Yolları, TDK yay., Ankara,
1991.

BEYAN

Yazar çıkar çatışması olmadığına beyan
etmektedir.

UDK : 628.477.043

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 16.03.2023

Revize : 08.04.2023

Onaylandı : 25.04.2023

ATIK CAMLARIN HARÇ ÜRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

Mr. Meryem KAPROLİ

Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Gostivar- Kuzey Makedonya

e-mail: meryem.kaprol@vizyon.edu.mk

ÖZET

Bu makale kapsamında atık camların kırılarak harç üretiminde kullanılabilirliği araştırılmıştır. Bu amaçla, bir atık cam tesisinde açığa çıkan camlar kırılarak kırma kum agregası gradasyonuna getirilerek harç üretiminde kullanılmıştır.

En büyük tane boyutu 4 mm'olan atık cam agregası, kırma kum yerine %0, %25, %50, %75 ve %100 oranlarında iki farklı tip çimento ile (Beyaz çimento, normal çimento) harç karışımları hazırlanmıştır.

Hazırlanan karışımların mekanik özellikleri (eğilme ve basınç dayanımı), kuruma büzülmesi, alkali-silika reaksiyonu genleşmeleri ve aşınma dayanıklılığı araştırılmıştır. Ayrıca, ince bir şekilde öğütülmüş (63 µm geçen) cam tozunun çimento yerine kullanım olanakları araştırılmıştır.

Bu aşamada beyaz çimento yerine %10 ve %20 oranlarında öğütülmüş cam ikame edilerek mekanik özellikler ve kuruma büzülmesi davranışı araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Cam, Agregası, Çimento

UDK : 628.477.043

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 16.03.2023

Revise : 08.04.2023

Accepted : 25.04.2023

ANALYSIS OF USABILITY OF WASTE GLASS IN THE MORTAR PRODUCTION

Mr. Sci. Meryem KAPROLI

International Vision University, Gostivar- North Macedonia

e-mail: meryem.kaprol@vizyon.edu.mk

ABSTRACT

In the scope of the this article, it was investigated its usability of breaking waste glass in the mortar production.

The waste glass aggregate with the largest grain size of 4 mm, instead of crushed sand, mortar mixtures were prepared with two different types of cement (White cement, normal cement) at the ratios of 0%, 25%, 50%, 75% and 100%.

The mechanical properties (bending and compressive strength), drying shrinkage, alkali-silica reaction expansion and abrasion resistance of the prepared mixtures were also investigated. In addition, In addition, the possibilities of using finely ground (passing 63 μm) glass powder instead of cement were investigated.

At this stage, mechanical properties and drying shrinkage behavior were investigated by substituting 10% and 20% ground glass instead of the white cement.

Keywords: Glass, Aggregate, Cement

GİRİŞ

Camlar günlük hayatta, şişe camları, düz cam (pencere camı), ampul camı, ışın tüpleri gibi bir çok alanda kullanılmaktadır. Bu camların kullanım süreleri çok kısadır, kullanıp depolanması halinde dahi çevre için büyük sorun yaratmaktadır. Atık camların agrega olarak kullanıldığı betonların özellikleri birçok çalışmada araştırılmıştır. Bunun yanında, atık camların asfalt katkısı veya yol dolgusu olarak tekrar kullanım olanakları üzerine çalışmalar da yapılmaktadır. Ancak, atık camdaki reaktif silis ve çimento pastasındaki yüksek oranda alkali ortam nedeniyle oluşan alkali silika reaksiyonu ve ondan kaynaklanan zararlı genleşmeler nedeniyle söz konusu uygulamalar sınırlı düzeyde kalmaktadır (Aquino, W., Lange, D. A., and Olek, J. 2001).

Portland çimentosundaki alkali ile agregadaki silis arasındaki kimyasal reaksiyon sonucunda oluşan jel genleşmeye dayalı çatlak oluşumuna neden olur. Bu çatlaklar betonu zayıflatarak servis ömrünü kısaltır. Son zamanlarda, betonda Alkali silika reaksiyonu (ASR) genleşmelerini önleyici ve atık camların geri kazanımına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Betondaki genleşmeyi engellemek amacıyla yan ürünler ile puzolanik, organik ve inorganik katkıları yaygın olarak kullanılmaktadır. Camlar metal ve metal oksitler katkısı ile renklendirilmektedirler. Camlara kahverengi rengi vermek için % 0.05-0.5 oranlarında NiO (nikel oksit) katılır. Renksizleştirme işlemi ise cam içinde bulunması arzu edilmeyen demirden kaynaklanan rengin giderilmesiyle sağlanır (Dhir, R. K., Dyer, T. D., and Tang, M. C., 2003).

Cam, aşırı soğutulmuş alkali ve toprak alkali metal oksitleriyle, diğer bazı metal oksitlerin çözülmesinden oluşan bir sıvı

olup ana maddesi (SiO_2) silisyumdur. Camın bileşimine giren üç grup madde vardır. Bunlar cam haline gelebilen oksitler, eriticiler ve stabilizatörler denilen maddelerdir. Camın bileşimine giren bu maddeler kum-soda-kireç olarak da adlandırılabilirler. Camın bileşimine giren maddelerin dışında cama önemli özellikler kazandıran ve üretimde bazı yararlar sağlayan yardımcı bileşenlerde vardır. Cam, yer kabuğunda bolca bulunan silika (kum), soda külü ve kireç, feldispat ve iz elementlerden üretilir. Bu hammaddelerden silika çok önemlidir ve temin edilmesi aslında sınırsızdır. Soda külü, tuz kullanımı ile kimyasal olarak üretilebilir ve doğal olarak mineral oluşumu ile bulunabilir. Kireç ise bolca bulunabilen bir maddedir (Diamond, S., 1997).

Camın su emmesinin sıfır olması beton agregası olarak ideal bir atık malzeme olduğunu göstermektedir. Yine camın yüksek sertlik değeri camlı betona oldukça yüksek aşınma dayanımı kazandıracaktır. Camın katılmasıyla taze betonda işlenebilirlik de gelişmekte böylece akışkanlaştırıcıya gerek kalmaksızın daha yüksek dayanımlar elde edilebilmektedir. İnce öğütüldüğünde puzolanik özellik de kazanan camın çimento eksiltmesinde de yararlı olarak ekonomik üretim sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca cama özel işlemler uygulandıktan sonra hafif beton agregası olarak da kullanılması olasıdır. Bütün bu üstünlüklerine karşı ASR için önlem alınması gerekmektedir. Cam içerikli numuneler cam içermeyen numunelere göre daha fazla genleşirler (Kavas, T., Çelik, M. Y., & Evcin, A., 2004).

Cam geri kazanımıyla sağlanan tasarruflar şu şekilde sıralanabilir:

Enerji tüketiminde azalma : %25

Hava kirliliğinde azalma : %20

Maden atığında azalma : %80

Su tüketiminde azalma : %50

Korunan doğal kaynaklar: Kum, soda, kireç

Bileşim	%
SiO ₂	73.90
Al ₂ O ₃	1.69
Fe ₂ O ₃	0.98
CaO	9.89
MgO	2.96
SO ₃	1.72
K ₂ O	0.45
Na ₂ O	7.86
Çözünemeyen Kalıntı	0.55

Tablo 1. Cam atıkların kimyasal analizi

1970 yılından bu süreç içerisinde kadar bir milyon tonun üzerinde cam ambalaj atığı toplanarak yenilenemeyen doğal kaynaklardan 1.5 milyon ton hammadde, 30 bin tonun üzerinde fosil yakıt tasarrufu dolayısıyla sera gazı emisyonunda önemli azalma sağlanmıştır (Collins, C. I., Ideker, J. H., Willis, G. S., and Kurtis, K. E., 2004).

CAMIN GERİ DÖNÜŞÜMÜ

Camın geri dönüşüm metodu şu şekildedir:

Cam atıklar (şişe, kavanoz vb.) toplama kutularında toplanır ve bu atıklar renklerine göre ayrılarak geri dönüşüm tesislerine verilir. Burada atık ve katkı maddelerinden ayrılır. Burada cam kırılır ve hammadde karışımına karıştırılarak eritme ocaklarına dökülür. Bu şekilde tekrar cam olarak kullanıma geçer. Kırılan cam, beton katkısı ve cam asfalt olarak da kullanılmaktadır. Cam asfalta %30 civarında geri dönüşmüş cam katılmaktadır. Cam bu şekilde sonsuz bir döngü içinde geri dönüştürülebilir,

yapısında bozulma olmaz (Ott, R. W., 1986).

Geri Dönüşümün Faydaları

Çok yönlü bir madde olan cam, şeffaflığı, şeklinin bozulmaması, koku ve tat vermemesi nedeniyle birçok ürünün ambalajlanmasında kullanılmaktadır. Cam üretiminde kullanılan hammaddelerin çıkarılması doğal kaynakların tüketimine ve üretim esnasında çevreye zarar vermektedir. Geri kazanımla bu olumsuz etkiler azaltılabilmektedir. Camın uzun bir tarihi vardır. 3500 yıldan beri cam, içecek kaplarının yapımında kullanılmaktadır. Günümüzde de cam modern ve çok yönlü bir maddedir. Şeffaflığı, şeklinin bozulmaması, koku ve tat vermemesi ve çoğu kimyasala karşı dayanıklı olması nedeniyle cam ürünler yiyecek, içecek, kozmetik ve ilaç gibi birçok ürünün ambalajlanmasında tercih edilmektedir (Belokopytova, A. S., Ketov, P. A., Korzanov, V. S., & Puzanov, A. I., 2008).

Cam, kum (kuartz), soda, kireç, feldispat ve iz elementler gibi hammaddelerin yüksek sıcaklıkta eritilmesiyle üretilir. Bu hammaddelerin çıkarılması doğal kaynakların tüketimine ve üretim esnasında kullanılan enerji, su ve oluşturulan kirlilik çevreye zarar vermektedir. Doğal kaynakların tükendiği ve çevre kirliliğinin önemli boyutlara ulaştığı günümüzde, tüm atıkların geri kazanımında olduğu gibi cam geri kazanımı da önemli ve yaygındır. Camların toplanarak geri kazanılması depolama sahalarının ömrünü uzatır, doğal kaynakları korur ve atık bertaraf maliyetlerini azaltır (Collins, C. I., Ideker, J. H., Willis, G. S., and Kurtis, K. E., 2004).

Cam geri kazanımının tercih edilmesinin nedeni, eski camdan üretimin daha ekonomik olmasıdır. Cam endüstrisinin tahminine göre her 1 ton camın geri kazanımı 9 galon

fueloile eşdeğerdir. Buda geri dönüştürülen % 11lik camla, cam eritme ocağında 2400 feet 3 gazın korunması demektir (Building Research Establishment, 1997).

Ülkemizde çöp içindeki geri kazanılabilir madde oranı yaklaşık olarak %12 dir. Cam şişelerin Türkiye genelindeki geri kazanım oranı %36 dır ve cam geri kazanım çalışmaları Şişe Cam Grubu bayileri kanalıyla toplanmakta ve 6570 bin ton atık cam tekrar işlenerek geri kazanılmaktadır. Bursa'da ise çöp içindeki geri kazanılabilir madde oranı %10 ve geri kazanılan materyal kompozisyonu içindeki cam oranı %43 tür.

Geri dönüşüm, malzeme üretiminde endüstriyel işlem sayısını azaltmak suretiyle enerji tasarrufu sağlar. Örneğin; metal içecek kutularının geri dönüşümü işleminde bu metaller direkt olarak eritilerek yeni ürün haline dönüştürüldüğünden, bu metallerin üretimi için kullanılan maden cevheri ve bu cevherin saflaştırılma işlemlerine gerek olmadan üretim gerçekleştirilebilmektedir. Bu şekilde bir alüminyum kutunun geri dönüşümünden, ham maddeden ürün elde etmeye göre, % 95 oranında enerji tasarrufu sağlanabilir. Benzer şekilde katı atıklarda ayrılan kağıdın yeniden işleme sokulması için gerekli olan enerji normal işlemler için gerekli olanın % 50'si kadardır. Ayrıca %45 oranında su tasarrufu sağlanır. Aynı şekilde cam ve plastik atıkların da geri dönüşümünden önemli oranda enerji tasarrufu sağlanabilir (Mustafa, D. A. Y. I., Aruntaş, H., Çavuş, M., & Şimşek, O., 2013).

Geri dönüşüm uzun vadede verimli bir ekonomik yatırımdır. Hammaddenin azalması ve doğal kaynakların hızla tükenmesi sonucunda ekonomik problemler ortaya çıkabilmektedir. Geri dönüşümün bu noktada ekonomi üzerinde olumlu etkileri olabilmektedir. Enerji ve Doğal Kaynakların

tüketiminin azaltılması ülke ekonomisi için de büyük önem arz etmektedir. Ayrıca dışarıya bağımlı olduğumuz petrol gibi hammaddelerin tüketiminin azalması sonucu paramız yurtiçinde kalmakta ve ekonomimiz daha iyiye gitmektedir. Geri dönüşüm sonucu oluşan sentetik elyaf gibi ürünlerimizi de yurtdışına satarak ülkemize döviz girişi sağlanmaktadır.

Geri dönüşümün uygulanması ile çöplere giden atık miktarında azalma sağlanarak bu atıkların taşınması ve depolanması işlemleri için daha az miktarda alan ve enerji kullanılmış olur. Evsel atıkların yaklaşık yoğunluğu 0,6 kg/m³ iken, ambalaj atıklarının yoğunluğunun yaklaşık 0,3 kg/m³ olduğu görülmektedir. Evsel atıklar için bu azalma ağırlık olarak fazla olmamakla birlikte, hacimsel olarak bakıldığında oldukça önemli bir oran teşkil etmektedir. Yapılan toplama operasyonlarında evsel atıklar yaklaşık %75-80 oranında sıkıştırılabilirken, ambalaj atıklarında bu oranın yaklaşık %25 olduğu tespit edilmiştir. Ambalaj atıklarını geri kazanılması ile daha fazla evsel atık toplama araçlarında toplanabilmekte, bu durumda toplama ve taşıma maliyetlerini düşürmektedir. Depolama sahalarına daha az gideceğinden, çok yüksek maliyetlerle inşa edilen depolama alanları daha uzun sürelerle kullanılabilir.

Camın Geri Dönüşüm Süreci ve Çevre

İnsanoğlunun çevreyle ilişkisi yapma, yıkma, yaptığını yeniden yapma ve bununla birlikte öğrenme süreci içinde gerçekleşmiştir. Sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte insanın çevreyle etkileşimi farklı boyutlar kazanmıştır. Çevreyle bu etkileşimler atıkların oluşmasına neden olmaktadır ve çevre kirliliği ortaya çıkmıştır. Atıklar için çeşitli bertaraf yöntemleri kullanılmaktadır. Fakat bu çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Farklı yollar

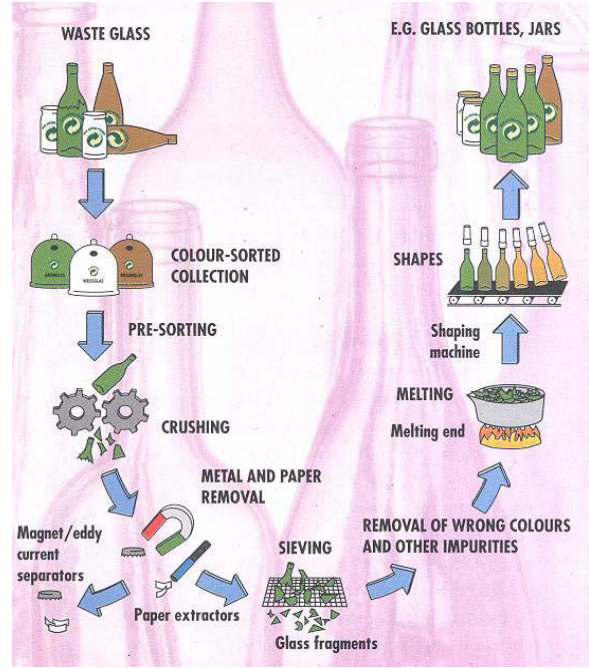
araştırılmaya başlanmıştır. Son dönemlerde çöpün azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Atık azaltılmasında en ekonomik ve yararlı yöntem atığın geri dönüşümüdür. Atıkları kaynağında ayırmak geri dönüşüm verimini artırır. Geri kazanma sürecine giren atıklar yeniden kullanılabilir hale gelir. Geri dönüşüm önemli ölçüde ekonomik ve çevre kazançları oluşturur.

Günümüzde, endüstrileşmenin getirdiği olumsuz sonuçların atık oluşumunda büyük artışların geldiği görülmektedir. Atık üreten toplum şeklinde nitelendirdiğimiz bu oluşumunun olumsuz etkilerini giderilmesine iki yol benimsenmiştir. Bu atıklar ya imha edilmekte ya da yeniden değerlendirilmektedir.

Günlük hayatta en çok karşılaştığımız cam, doğal hammaddelerin karışımlarının ergitilmesiyle elde edilir. En önemli hammaddesi yer kabuğunun % 60'ını oluşturan silikadır (SiO_2). Diğer önemli hammaddeler; tuz yataklarının buharlaşmasıyla oluşan sodyum karbonat (Na_2CO_3), soda (Na_2O) ve deniz organizmalarının fosilleşmesiyle kalıntılarının fosilleşmesi ile oluşmuş kireç taşıdır (CaCO_3). Kuma soda ($\text{Na}_2\text{CO}_3 - \text{Na}_2\text{O}$) ilavesi, normal olarak 1723°C 'ta eriyen silikanın 900°C ' ta bile erimesini sağlar. Kireç taşı ise camın sertliğini ve kimyasal dayanımını artırır.

Cam geleneksel olarak kristallenmeden katı hale soğutulmuş bir inorganik ergime ürünü olarak" olarak tarif edile gelmişse de bugün bu ifade günlük hayatta sık kullandığımız pencere camı, cam kaplar, ampul camı, cam mercekler gibi geleneksel camı tanımlamak için yeterli olmakla birlikte, camı genel anlamda ele aldığımızda yetersizdir. Çünkü bilimdeki gelişmeler sonucu bugün eritmeden başka yöntemlerle de cam elde etmek mümkün olduğu gibi, gliserol vb.

birçok organik maddenin de camsı yapıda soğutulabileceği anlaşılmıştır.

Şekil.1 Camın geri dönüşüm süreci

Atık Cam Kullanımının Dezavantajları

Üretimde cam kırığı kullanılması ile elde edilen avantajlar olduğu gibi dezavantajlar da vardır. Bu dezavantajlara bakıldığında şu hususlar göze çarparlar (Ramachandran, V.S).

Cam kırığı kullanımının başlıca dezavantajı cam üreticilerinin kendi ürettikleri kompozisyondaki camları kullanmak istemektir. Çünkü istenmeyen bileşenlerin; özellikle demir ve alüminyum gibi metallerin normal üstü varlığı ve bunların harmana katılması sadece üretilen cama değil aynı zamanda da fırına da olumsuz etki yapabilirler.

Cam ambalaj atığı bol ve ucuz olmasına rağmen, toplama, ayırma, hazırlama ve depolama yerlerinde cam ambalaj üretim

tesislerine nakli maliyeti çok arttırır. Cam kırığı, düşük ekonomik değeri olan hurda cam olarak tanımlanmakta ve geri dönüşümü için çevreci ekonomik özendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynağında ayrı olarak toplanan cam malzeme cam ambalaj üretiminde bazı sorunlara yol açabilir. Bunların başında malzemenin taşlı ve uygun boyut dağılımında olmaması, metal katışıklarının limitler üstü mevcudiyeti gelmektedir. Bu nedenle hazırlama işlemlerinin yapılması gerekmektedir.

BETON ALKALİ SİLİKA REAKSİYONU

Alkali-silika reaksiyonu (ASR), beton agregalarında bulunan reaktif silis ile betonun boşluklarında eriyik halde bulunan hidroksil iyonlarının reaksiyonudur. Bu reaksiyon, betonda nem etkisiyle genişleyen bir jelin oluşmasına neden olur. Beton içerisinde şişme sebebiyle meydana gelen bu hacim artışı çekme gerilmelerinin doğmasına sebep olarak betonda çatlamlara yol açar (Anon (c), 2001).

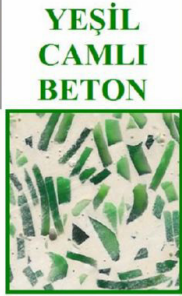
ASR portland çimentosundaki alkali hidroksitlerle agregada mevcut bazı mineraller (opal, çört, kalsedon, trimit, kristobalit ve kuvars gibi) arasında oluşan bir reaksiyondur.

ASR'nin oluşumu için, agreganın bünyesinde reaktif silis, alkalitesi yüksek por çözeltisi ve ortamda yeterli rutubet bulunmalıdır. Bu koşullardan herhangi biri olmazsa ASR nedeniyle bir genişleme de olmayacaktır. Betonda oluşan yumuşak dokunun (jel) miktarı, silikanın türü, miktarı ve alkali hidroksit konsantrasyonuna bağlıdır. Aşağıda ASR oluşum mekanizması verilmiştir (Anon (b), 2001).

— Alkali + Reaktif Silika → Alkali Silika Jel Ürünleri

BEYAZ
CAMLİ
BETON

YEŞİL
CAMLİ
BETON

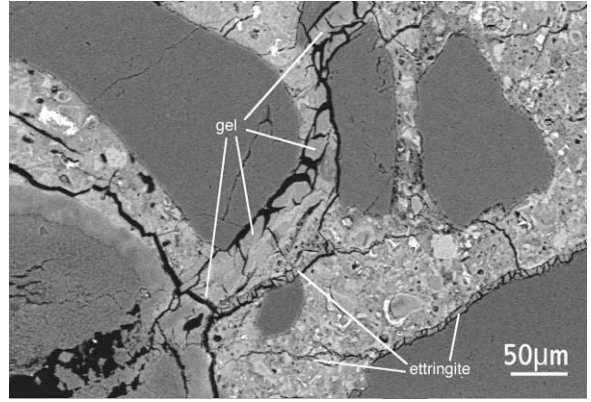
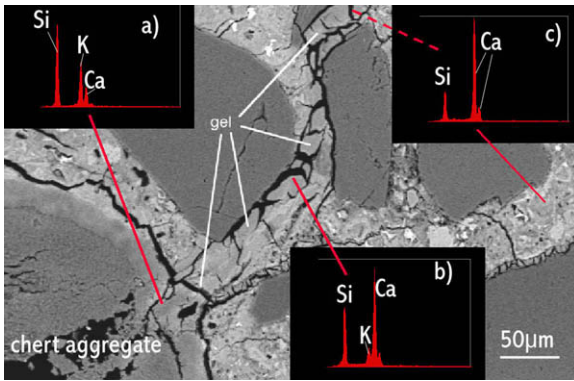
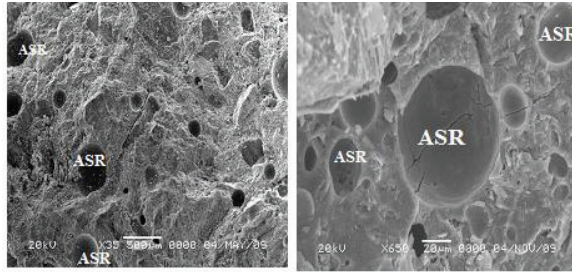

KAHVERENGİ
CAMLİ
BETON

— Alkali Silika Jel Ürünleri + Rutubet → Genleşme

Betonda içsel çekme gerilmelerinin oluşumu 1.aşamadaki jel oluşumu ile eş zamanlı değildir. Bu nedenle jelin varlığı mutlaka ciddi boyutta ASR tahribatı oluşacağı anlamına gelmez. Servis ömrü boyunca kuru kalan bir betonda ASR ciddi bir tehlike olmayabilir. Bağlı nem oranı % 80'in üstünde olan betonlarda ASR oluşmaktadır. Düşük su/çimento oranlı beton, ilave çimento, mineral katkı veya herhangi bir yolla beton geçirimsizliği azalır, rutubetin betona girişi ve beton içinde dolaşımı azalır. Dolayısıyla içinde alkalilerin yayılması da azalmış olur. Sıcaklık artışı reaksiyon hızını arttırmaktadır. Agregaların büyük çoğunluğu daha yüksek sıcaklıklarda daha fazla reaktivite göstermektedir. Ayrıca sık kuruma-ıslanma tekrarı betonda alkali taşınmasını kolaylaştırmakta ve alkalilerin kuruma bölgelerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Diamond, S., 1997).

Cam, agrega-alkali reaksiyonuna karşı hassastır. Çimento içerisinde var olan yüksek alkali miktarı büyük genleşmelere yol açar. Mesela kum-çakıl agregalı betonda 12 ayda % 0.018 genleşme olurken bu oran atık camdan yapılan betonlarda % 0.3'dür. Ancak, atık camlar, betonlar için düşük yoğunluklu agrega olarak bir avantaj sağlar (528 kg/m³). Bu agrega ile yapılan betonlar 28 günlük basınç dayanımı olarak 17 MPa bir değer verir. Atık cam kullanımı sırasında bir takım problemlerin de çözülmesi gereklidir. Mesela, camlar değişik kimyasal bileşimlerinin yanı sıra etiket, metal kapak gibi cama bağlı olan ve taşıdığı maddelerden kaynaklanan kirlilikler vardır. Mesela şeker içeren bir kavanozun kullanımdan önce mutlaka temizlenmesi gereklidir (Ramachandran, 1981).

Deney sonuçları camın ASR açısından oldukça aktif bir malzeme olduğunu göstermiştir. Bu nedenle beton içerisinde agrega olarak kullanılabilmesi için ASR'yi önleyecek veya en azından azaltacak şekilde önlemler alınmalıdır. Bu önlemler arasında uçucu küllerin kullanımı yararlı olabilecektir. Uçucu küllerin F sınıfı ASR'yi yavaşlatırken, C sınıfı hızlandırmaktadır. Cam agregaların tane çapının küçülmesiyle ASR hızlanmıştır. Bunun nedeni tane çapının küçülmesiyle yüzey alanının artması ve reaksiyonun daha geniş bir temas yüzeyi

kazanarak hızlanmasıdır. Sonuç olarak cam betonda önlemler alınarak mimari ve dekoratif amaçlı olarak içine rastgele dağılmış kısa cam lifler katılmış olarak kullanıldığında yararlı olacaktır (Pan, J. W., Feng, Y. T., Wang, J. T., Sun, Q. C., Zhang, C. H., & Owen, D. R. J., 2012).

Harç çubuklarındaki genişleme %0,2'yi geçince tehlikeli boyutta alkali-silika reaksiyonu çatlakları oluşturduğu bilinmektedir. Önceleri yüzeyde harita, örümcek ağı şeklinde görülen kılcal çatlaklar zamanla büyüyerek betonun tamamen dağılabilmesine yol açabilmektedir. Çatlakların nedeni ASR sonucu gelişen alkali-silika-hidrate jelinin oluşumudur. Bu jel çimento hamurundan su emerek şişer ve mikro çatlaklara yayılır (Dhir, R. K., Dyer, T. D., and Tang, M. C., 2003).

DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Bu proje kapsamında cam agregası harç karışımlarında %0, %25, %50, %75 ve %100 olmak üzere beş farklı yüzde kullanılmıştır. BPC 42,5 ve CEM I 42,5 çimentoları ile kıyaslanma yapmak suretiyle her iki çimento ile yapılan harçların mekanik ve kimyasal etkiler karşısındaki davranışı incelenmiştir. Yapılan granülometrik analizler sonucu kırma kum ile benzer özelliklere sahip olduğu gözlenen cam agregasının harç yapımında kullanılması uygundur.

Harçlar 0,50 s/ç oranı ile hazırlanarak 40x40x160, 25x25x285 ve 71x71x71 boyutlarındaki kalıplara dökülerek 1 gün süreyle prizi alması beklenmiştir. Kalıptan çıkarılan 40x40x160 ve 71x71x71'lik numuneler hidrasyonunu tamamlaması için 28 gün kür havuzunda bekletilmiştir. 28 gün sonra basınç ve eğilme dayanımları tayini amacıyla eğilme ve pres aletlerinde ölçümler yapılmıştır. Küp numunelerden

ise aşınma dayanıklılığı ölçülmesinde yararlanılmıştır.

Deneylerde Kullanılan Malzeme Özellikleri

Çimento

Beyaz çimento su ile karıştırıldığında priz olarak sertleşen ve bu sertleşme sonucunda dayanım kazanan özel bir hidrolik bağlayıcıdır. Düşük alkalili çimento sınıfı içindedir. Alkali - agrega reaksiyonlarına karşı dirençlidir.

Mevcut içeriği gereği, diğer çimentolara göre düşük alkalili olmasından dolayı agregalarla uzun dönemde oluşabilecek Alkali-Silika reaksiyonunun en aza indirgenmesinde büyük rol oynar. Ayrıca bu özelliği sayesinde fiberlif takviyeli betonlarda (FRC) ve izolasyonlu dış cephe prekast kaplamalarda fiber lifin ömrünün uzamasına ve korunmasına yardımcı olur. Yapıların durabilitesini artırır, çatlakları önler, yüksek geçirimsizlik sağlar. Hacim genişmesi çok düşüktür. Minimum %85 gibi çok yüksek ve stabil bir beyazlık derecesine sahiptir. Bu özelliği nedeniyle, renklendirilmiş harçlar ve betonlarda daha homojen, canlı, parlak ve solmayan renkler elde edilebilir. Güneşin Radyoaktif enerjisini beyaz olmasından dolayı daha az adsorbe etmesi nedeniyle, özellikle gece gündüz ısı farklarının yüksek olduğu bölgelerde donma -çözülme etkisini düşürerek yapı elemanın ömrünü uzatır.

R tipi olarak adlandırılan erken dayanımlı bir çimento olması yanı sıra dayanım kazanma hızı ve nihai dayanımı da yüksektir. İnce öğütülmesinden dolayı yüksek yapışma dayanımı sağlar bu nedenle de yapı kimyasallarında en çok tercih edilen üründür.

Aşağıda beyaz çimentoyu gri portland

çimentosundan ayrılan temel özellikler sıralanmaktadır:

- Hammaddesi çok saftır.
- İleri teknoloji ile üretilir.
- İnce öğütülür.
- Dayanım kazanma hızı yüksektir.
- Gerek erken dayanımları gerekse nihai dayanımları yüksektir.
- Estetik ve dekoratif özelliklere sahiptir.
- Yüzey düzgünlüğü ve görünüş güzelliği sağlar.

Tablo incelendiğinde beyaz portland çimentosunun yüksek miktarda C_3S ve C_3A bileşenleri içermesi ve ince öğütülmesi nedeniyle dayanım kazanma hızı ve erken yaş dayanımları yüksektir. Hidrolik olarak aktiftir. Bu özelliğiyle erken dayanım istenen durumlarda özellikle öndöküm üretimlerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Çimentoların bağlayıcılık özelliklerini belirleyen kalsiyum silikat bileşenleri (C_3S ve C_2S) beyaz portland çimentosunun nihai dayanımlarının da yüksek olmasını sağlar. Düşük alkalili çimento sınıfında olması nedeniyle alkali-silika reaksiyonlarına karşı dirençlidir. Hacim genleşmesi düşük, beyazlığı yüksek bir çimentodur(%85 beyazlık).

Gri Portland çimentoları ile üretilen betonlara göre, beyaz portland çimentosu ile imal edilen betonların gerek erken yaş gerekse de nihai dayanım değerleri daha yüksektir.

Tabloda görüldüğü gibi en yüksek incelik değeri BPC'ye aittir. Bu yüksek incelik erken yaşta dayanım kazanma hızını etkilediğinden, BPC'li beton karışımlarının en yüksek dayanım değerine ve en hızlı dayanıma sahip olmasına neden olmuştur. Bir başka neden ise beyaz çimentonun kimyasal kompozisyonudur. BPC'de C_3S ve C_2S bileşenlerinin yüzdesi fazladır bu nedenle yüksek dayanım gelişimine sahiptirler.

	TS EN 197-1	TS EN 197-1	TS EN 197-1
	CEM I 42,5 N	CEM I 42,5 R	C E M II B-M 32,5 R
ÖZELLİKLER	S t . Değer	S t . Değer	S t . Değer
SO ₃ (%)	en çok 4	en çok 4	en çok 3,5
Çözünmeyen kalıntı(%)	en çok 5	en çok 5	-
K ı z d ı r m a kaybı(%)	en çok 5	en çok 5	-
P r i z başlangıcı(dak.)	en az 45	en az 60	en az 60
Priz Sonu(dak)	-	-	-
İncelik	-	-	-
2 günlük basınç day(Mpa)	en az 20	en az 20	en az 10
28 günlük basınç day. (Mpa)	en az 52,5	en az 42,5	en az 32,5

Tablo 2. Beyaz Portland çimentosunun gri portland çimentosuyla karşılaştırmalı özellikleri

Malzemeler	BPC 42,5-85	PC 42,5	PKC/B 32,5
Çimento(kg/m ³)	350	350	350
Su(kg/m ³)	180	179	175
Mermer tozu	285	285	285
Kırma mermer I (kg/m ³)	475	475	475
Kırma mermer II (kg/m ³)	475	475	475
Kırma mermer III(kg/m ³)	665	665	665
Su azaltıcı(%)	15	15	15
Su/Çimento	0,51	0,51	0,50

Tablo 3. 6 cm çökme değeri için beton tasarım karışımı oranları (DYK esası)

Cam Agregası

Camın su emmesinin sıfır olması beton agregası olarak ideal bir atık malzeme olduğunu göstermektedir. Yine camın yüksek sertlik değeri camlı betona oldukça yüksek aşınma dayanımı kazandıracaktır.

Camın betonda agrega olarak kullanılması beton özelliklerini iyileştirdiği gibi bazı özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Yüksek oranda camın agrega olarak kullanımı betonun birim ağırlığını düşürmektedir.

Betona katılan cam miktarı arttıkça cam ile çimento hamuru arasında aderans tam olarak sağlanamadığından için basınç dayanımı azalmaktadır. Yine cam miktarı arttıkça betonun tokluğu düşmektedir.

Ayrıca su emmemesi ve hidratasyon sırasında fazla bir ısınma açığı çıkarmamasından dolayı cam miktarı arttıkça betondaki rötrey azalmaktadır. Şeklinin düzgün olmaması ve iyi sıkıştırılmamasından dolayı, betona katılan atık cam miktarı arttıkça hava miktarı artmaktadır. Atık cam agregalı betonlarda

aderansın tam olarak sağlanamamasından dolayı çekme ve eğilme dayanımları azalmaktadır. Camın beton agregası olarak kullanımı ile özellikle mimari ve dekoratif amaçlı beton uygulamaları yapılmaktadır.

Camın su emmesinin sıfır olması beton agregası olarak ideal bir atık malzeme olduğunu göstermektedir. Yine camın yüksek sertlik değeri camlı betona oldukça yüksek aşınma dayanımı kazandıracaktır. Camın katılmasıyla taze betonda işlenebilirlik de gelişmekte böylece akışkanlaştırıcıya gerek kalmaksızın daha yüksek dayanımlar elde edilebilmektedir. İnce öğütüldüğünde puzolanik özellik de kazanan camın çimento eksiltmesinde de yararlı olarak ekonomik üretim sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca cama özel işlemler uygulandıktan sonra hafif beton agregası olarak da kullanılması olasıdır. Bütün bu üstünlüklerine karşı ASR için önlem alınması gerekmektedir. Cam içerikli numuneler cam içermeyen numunelere göre daha fazla genleşirler.

Karışımların Hazırlanması ve Deneyleri

Sırasıyla %0, %25, %50, %75 ve %100 oranlarında cam agregası içeren karışımlarda normal portland çimentosu ve beyaz portland çimentosu kullanılmıştır. Harç karışımlarında kullanılacak malzeme miktarları belirlendikten sonra şekilde görülen Hobart mikser ile hazırlanan harçlar kalıplara yerleştirilmiştir.

Hobart Mikseri

40x40x160 ve 25x25x285 kalıplar için malzeme miktarları					
	%0 Cam	%25 Cam	%50 Cam	%75 Cam	%100 Cam
Kırma kum(<4mm)	1350	1012	675	338	-
Cam(<4mm)	-	338	675	1012	1350
Çimento(gr)	450	450	450	450	450
Su(gr)	225	225	225	225	225
Yayılma(mm)					
Siyah çimento	123	138	145		
Beyaz çimento	144	160	167		

71x71x71 kalıplar için malzeme miktarları					
	%0 Cam	%25 Cam	%50 Cam	%75 Cam	%100 Cam
Kırma kum(<4mm)	1890	1417	945	473	-
Cam(<4mm)	-	473	945	1417	1890
Çimento(gr)	630	630	630	630	630
Su(gr)	315	315	315	315	315
Yayılma(mm)					
Siyah çimento	138	140	161	171	198
Beyaz çimento	154	166	178	192	175

Harcın Karıştırılıp Kalıplara Dökülmesi

Puzolanik Aktivasyon		
	%10 Ö.C.	%20 Ö.C.
Kırma kum (gr)	1350	1350
Çimento (gr)	405	360
Öğütülmüş cam (gr)	45	90
Yayılma (mm)	142	130

Puzolanik Aktivasyon		
	%10 Ö.C.	%20 Ö.C.
Cam (<4mm) (gr)	1350	1350
Çimento (gr)	405	360
Öğütülmüş cam (gr)	45	90
Yayıma (mm)	213	214

Eğilme ve Basınç Deneyleri

Kür havuzunda 28 gün bekletilen numuneler çıkarıldıktan sonra 3 noktalı eğilme deneyine tabi tutulmuştur. Cihazdan okunan eğilme yükü değerleri yardımı ile eğilme dayanımı hesaplanmıştır.

$\sigma = (3PL)/(2bh^2)$ bağıntısı ile eğilme dayanımı hesaplanmıştır.

Daha sonra ikiye ayrılan harç parçaları basınç makinesinde 240 kg/cm^2 yükleme hızı ile yüklenerek basınç yükü ve dayanımı hesaplanmıştır.

$\sigma = P/A$ bağıntısı ile de basınç dayanımı elde edilmiştir.

3 Noktalı Eğilme deneyi aleti

Basınç Deneyi Pres Cihazı

Eğilme ve Basınç Deneyi Sonuçları

Harç numuneleri

Aşınma Deneyi

Küp numuneler aşınma aletine yerleştirilerek her bir yüzü 16 devir döndürülerek aşındırılmıştır.

SONUÇ

Atık camın agrega olarak kullanılması beklenildiği gibi işlenebilirliği çok büyük bir oranda etkilememektedir. Atık cam ilavesi çökme miktarını, hava boşluğunu, beton birim ağırlığını azaltırken, yayılma ve VeBe sürelerini arttırmıştır.

Sertleşmiş beton özellikleri incelendiğinde basınç dayanımı, eğilme dayanımı, yarmada çekme dayanımı, yüzey sertlikleri atık cam agrega kullanma oranı arttıkça azalmaktadır.

Atık cam yüksek oranda SiO_2 içerdiğinden öğütüldüğünde puzolanik aktivite göstermektedir. Dolayısı ile beton üretiminde bir kısım çimento yerine ikame edilerek kullanılabilir. Ayrıca öğütülmüş camlar kullanılarak CEM II türü ile belirtilen katkıli çimentolar üretilebilir.

Atık camın betonda değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalarda camın yapısında aktif silis bulunduğundan, alkali oksit miktarı yüksek olan Portland çimentosu ile alkali agrega reaksiyonu meydana getirdiği, genişleme miktarındaki artış nedeni ile betonun servis ömrünü kısalttığı görülmüştür.

Cam ASR açısından oldukça aktif bir malzeme olduğu görülmüştür. Bu nedenle beton içerisinde agrega olarak kullanılabilmesi için ASR'yi önleyecek veya en azından azaltacak şekilde önlemler alınmalıdır. Bu önlemler arasında uçucu küllerin kullanımı yararlı olabilecektir. Uçucu küllerinde F sınıfı ASR'yi yavaşlatırken, C sınıfı hızlandırmaktadır.

Yapılan deneyler sonucunda cam agregaların tane çapının küçülmesiyle ASR'nin hızlandığı gözlenmiştir. Bilindiği gibi tane çapının küçülmesi yüzey alanını artıracak, dolayısıyla reaksiyon daha geniş bir temas yüzeyi kazanarak hızlanmış

olacaktır.

Sonuç olarak cam betonda önlemler alınarak mimari, dekoratif amaçlı ve özellikle içine rasgele dağılmış kısa cam lifler katılmış olarak kullanıldığında yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aquino, W., Lange, D. A., and Olek, J. _2001_. “The influence of metakaolin and silica fume on the chemistry of alkali-silica reaction products.” *Cement Concr. Res.*, 23_6_, 485–493.

Building Research Establishment. _1997_. “Alkali-silica reaction in concrete—Detailed guidelines for new construction.” *BRE Digest 330, Part 2*, BRE Publications, Berkshire, U.K.

Collins, C. I., Ideker, J. H., Willis, G. S., and Kurtis, K. E. _2004_. “Examination of the effects of LiOH, LiCl and LiNO₃ on alkali-silica reaction.” *Cement Concr. Res.*, 34, 1403–1415.

Dhir, R. K., Dyer, T. D., Tang, A., and Cui, Y. _2004_. “Towards maximising the value and sustainable use of glass.” *Concrete for the Construction Industry*, 38_1_, 38–40.

Dhir, R. K., Dyer, T. D., and Tang, M. C. _2003_. “Expansion due to alkali-silica reaction _ASR_ of glass cullet used in concrete.” *Proc.*

Int. Symp. on Recycling and Reuse of Waste Materials, Dundee University, U.K., 751–761.

Diamond, S. _1997_. “Alkali-silica reaction—Some paradoxes.” *Cement Concr. Compos.*, 19, 391–401.

Dyer, T. D., and Dhir, K. D. _2001_. “Chemical reactions of glass cullet used as

cement component.” *J. Mater. Civ. Eng.*, 13_6_, 412–417.

Anon (a), 2001; “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sitemler ve Katı Atık Denetimi İhtisas Komisyonu, Katı Atık Denetimi Alt Komisyonu Raporu”, D.P.T.Yayınları, Ankara, 136 s.

Anon (b), 2001; “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Cam sanayii) D.P.T.Yayınları, Ankara, 30 s.

Anon (c), 2001; “Alternative Uses of Glass” <http://www.ex.ac.uk/CMS/wtrc/glas.htm>

Meyer, C, 2001; “Cracking an ASR Barrier”, <http://www2.worldconcrete.com/pdf/j01D040.pdf>

Ott, R. W., 1986; “Understanding Glass Recycling” Volunteers in Technical Assistance, Technical Paper 43, Virginia.

Ramachandran, V.S., 1981; “Waste and Byproducts as Concrete Aggregates”, Canadian.

Mustafa, D. A. Y. I., ARUNTAŞ, H., ÇAVUŞ, M., & ŞİMŞEK, O. (2013). Zeolit, Uçucu Kül Ve Atık Cam Malzemelerin Portland Kompoze Çimento Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 28(3).

Kavas, T., Çelik, M. Y., & Evcin, A. (2004). Cam atıklarının çimento üretiminde katkı maddesi olarak kullanılabilirliğinin araştırılması, 5. *Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu*, 13(14), 114-119.

Belokopytova, A. S., Ketov, P. A., Korzanov, V. S., & Puzanov, A. I. (2008). Utilization of glass cullet for the manufacture of binding material used in the production of concrete.

In *Excellence in Concrete Construction through Innovation* (pp. 489-492). CRC Press.

Pan, J. W., Feng, Y. T., Wang, J. T., Sun, Q. C., Zhang, C. H., & Owen, D. R. J. (2012). Modeling of alkali-silica reaction in concrete: a review. *Frontiers of Structural and Civil Engineering*, 6(1), 1-18.

UDK : 728.6:726.2(497.752:496.02)

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 12.03.2023

Revize : 19.03.2023

Onaylandı : 05.04.2023

GOSTIVAR'DA OSMANLI DÖNEMİNDEN KALMA SİMNİTSA VE RAVEN CAMİLERİ

Mr. Ersin DİKO

e-mail:dikoersin@gmail.com

Özet

Gostivar'a bağlı Simnitsa ve Raven köylerinde bulunan her iki camii, günümüzde kullanılamaz haldedir. Her iki köyde de yeni camiler yapıldıktan sonra terk edilen camiler, büyük ölçüde yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bu makalede, Simnitsa ve Raven köyleri camileri diye bilinen yapılar ve duvar süslemeleri tanıtılacaktır. Simnitsa ve Raven köylerinde yer alan yapılar, Osmanlı son döneminden kalan yegane mimari yapılar olup, Geç dönem süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Simnitsa köyü camii, Renkli boyalarla yapılmış kalem işi süslemeler arasında natüralist çiçekler ve perde motifi bulunmaktadır. Raven köyü camii, sade bir iç görünüşe sahip olup yapıldığı dönemin karakteristik özelliğini taşıması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Gostivar, Simnitsa, Raven, Osmanlı, Köy Mimarisi

UDK: 728.6:726.2(497.752:496.02)

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 12.03.2023

Revise : 19.03.2023

Accepted : 05.04.2023

OTTOMAN PERIOD SIMNITSA AND RAVEN MOSQUES IN GOSTIVAR

Mr. Ersin DİKO

e-mail:dikoersin@gmail.com

Abstract

Both mosques in Simnica and Raven villages of Gostivar are unusable today. Mosques that were abandoned after the construction of new mosques in both villages are in danger of being demolished to a large extent.

In this article, the structures known as mosques and wall decorations of Simnica and Raven villages will be introduced. The buildings in Simnica and Raven villages are the only architectural structures remaining from the last period of the Ottoman Empire and attract attention with their late period decorations. Simnica village mosque, There are naturalistic flowers and curtain motifs among the hand-drawn decorations made with colored paints. The Raven village mosque has a simple interior appearance and is important in terms of having the characteristic feature of the period it was built.

Keywords: Gostivar, Simnica, Raven, Ottoman, Village Architecture

1. GİRİŞ

Gostivar'a bağlı Simnitsa ve Raven köylerinde bulunan bu iki köy camisi, son dönem Osmanlı köy mimarisi özelliğini taşımaktadır. Heri iki köy camisi 19 yüzyıl tarihlenmekle beraber, Banileri konusunda bir fikir bulunmamaktadır. Şurası bir gerçektir ki yapıların mimarları ve iç süslemeyi yapan sanatkârlar bu bölgeden veya bu bölgeyi iyi bilenler tarafından yaptırılmıştır.

Duvar resmi diye adlandırabileceğimiz sıva üzeri yapılan bezemelerin yapım tarihi ne zamandır ve hangi sanatkârlar tarafından yapılmıştır? Bu bezemeler, iki köy camisinin ilk inşa edildiği tarih olan 19 yüzyılı mı işaretliyor yoksa daha sonraki onarım tarihlerinde yapılmış olma ihtimali var mıdır? Yaptığımız çalışmada buna ilişkin hiçbir veri elde edemedik, lakin şunu söyleyebiliriz; 19 yüzyılda inşa edilen ya da daha sonraki yıllarda yenilenen halleriyle günümüze ulaşan mütevazı köy camilerini birer sanat eserine dönüştürdükleri bir gerçektir.

Kare planlı her iki köy camisinin, iç cephesinin belirli bölümlerinde aşınmalar ve dökülmeler mevcuttur. Buda bu iki köy camisinin en yakın zamanlarda bir onarımdan geçmesini gerektirmektedir.

2. SİMNİTSA CAMİİ

Gostivar'ın Simnitsa köyünde yer alan cami, isminide köyden almaktadır. Osmanlı'nın son dönem köy camisi olarak hala ayakta olması ve neredeyse orjinal halini koruması bakımından önem teşkil etmektedir. Kare planlı yapının giriş kısmı ahşap direklere oturmaktadır. Yapının inşasında moloz taş kullanılmıştır. Cami boyutu 12 x 10 m olup, minaresi 18 m yüksekliğindedir (Kaso 2002, s. 66).

Caminin yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan yola çıkarak yerli halktan alınan bilgilere göre cami 1850 yılında inşa edilmiştir. Yıllar içerisinde sürekli değişimlere uğrayan bu cami, günümüzdeki görünümünü almıştır. Simnitsa köyünde Yeni Caminin yapılmasıyla fonksiyonunu kaybeden yapı 2003 yılına kadar ibadete açıktı (bkz. Resim-1).

Resim-1. Simnitsa Camii, 2021

Yetersiz denecek kadar az kaynakta ismi bulunan yapının, ilk yapıldığı zamanlarda basit sade bir görüntüsü varmış, yapının minaresi yokmuş ve yapının üst kısmı saman balyası ile örtülüyümüş. Alınan bilgilere göre, 1920 yılında Tahir ve Miftar Gyika kardeşlerin girişimleri ve maddi katkılarıyla camiye minare eklenmiştir. Minare tek şerefeli, üstü külah şeklinde sonlanmaktadır. 1980 yılındaki onarımda yapının saman balyasıyla örtülü çatısı kiremitle değiştirilmiştir.

Yapının içinde önemli örneklerini gördüğümüz kalem işi süslemeleri, korunmuş halde günümüze gelebilmiştir. Yapının iç kısmında mihrap önünde, sağ ve sol tarafını kuşatacak şekilde süslemeye ve yazılara yer verilmiştir (bkz. Resim-2). Mihrap kısmında renkli perde motifi, kıvrık dallar ve bitkisel motiflere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Mihrabın üst kısmında üç sıra halinde “1. Bismillahirrahmanirrahim, 2. Kullemâ de hale Aleyhâ Zekeriyâl mihrâbe ve 3. Ve mescidi Muhamed” ibareleri geçmektedir.

Resim-2. Simnitsa Camii mihrap kısmı

Mihrabın sağ tarafında daire içinde allah, sol tarafında ise daire içinde muhammed isimleri yer almaktadır. Mihrabın sağ tarafında El mescidil haram, yanında Ömer ibaresi ile sol tarafında Vel Mescidel Aksa ve yanında Osman isimleri okunmaktadır.

Mihrabın sağ tarafında bulunan minber sade görünümlü olup, turkuaz renginde tasarlanmıştır. Üst kısmında kıvrık dalların içinde “Ebubekir” ibaresi yer almaktadır. Mihrabın sol tarafında bulunan vaaz kürsüsü de turkuaz renginde sade tasarlanmıştır. Üst kısmında kıvrık dalların içinde “Rabbi zidni ilmen – Ve ma ersalnake illa rahmeten lilalemin” ibaresi geçmektedir. Yine sol yanında dökülmelerin ciddi şekilde görüldüğü kıvrık dalların içinde “Ali” ibaresi yer almaktadır (bkz. Resim-3).

Resim-3. Simnitsa Camii iç kısmından ayrıntı

Yapının kalem işi süslemelerinde ağırlıklı turkuaz, yeşil, altın sarısı ve kırmızı renkler hakimdir. Yapının giriş kısmında ahşaptan kadınlar mahfili yer almaktadır (bkz. Resim-4). Bu bölüme ahşap bir merdiven ile ulaşılmakta olup, günümüzde kötü durumdadır. Yapının döşemesine bakıldığında ahşaptan olduğu söylenebilir. Yapı giriş kısmında 2, mihrap 4 ve her iki yanında 4'er pencereyle aydınlatılmaktadır.

Resim-4. Simnitsa Camii mahfil kısmından ayrıntı

Yapının bahçesinde camide görev yapmış önemli kişilerle beraber ballı örgütü üyelerinden Xhemail Hasani “Cem Hasa” kabri bulunmaktadır. İkinci Dünya savaşı yıllarında bu bölgede önemli faaliyetleri bulunan bir Arnavut milliyetçisinin kabrinin bu yapının içinde konumlanmış olması önemli bir ayrıntıdır.

Gostivar Anıtlar Kurulu ve Konservasyon Merkezi tarafından yapının çatı kısmı bir onarım görmüştür. Kullanılamaz halde dökülmeleri olan tarihi yapının iç kısmı da bir restorasyondan geçmesi gerekmektedir.

3. RAVEN CAMİİ

Raven Camii, köyün güneydoğusunda yer almaktadır. Osmanlı'nın son dönem köy camilerinden olan yapı ismini köyden almaktadır. Kötü durumda olan cami, Osmanlı'nın son dönem izleriyle hala ayakta durmaktadır (bkz. Resim- 5). Kare planlı yapının inşasında moloz taş kullanılmıştır.

Resim-5. Raven Camii, 2021

Caminin yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yerli halktan alınan bilgilere göre cami 1830 yılında yapılmıştır. Aynı verilere göre cami başlangıçta basit bir görünüme sahipmiş. Ahşaptan bir minaresi ve saman balyası ile örtülü bir çatısı varmış. Cami bugünkü halini değişik zamanlarda yapılan onarımlardan sonra almıştır.

1913 yılında çıkan bir yangından sonra saman balyasından olan çatısı kiremitlerle değiştirilmiştir. 1909, 1938 ve 1968 yıllarında cami onarım görmüştür (Kaso 2002, s. 73). 1975 yılında ise minare kısmı yenilenir ve cami bu şekilde 2003 yılına kadar bölge halkına hizmet etmiştir. Köyde yeni bir caminin yapılmasından sonra terk edilen bu cami günümüzde kötü durumdadır ve en kısa zamanda bir restorasyondan geçmesi gerekmektedir. Minaresi bigor taşından, çift şerefeli üstü külah şeklinde örtülüdür. Şerefelerin altı geometrik süslemelerle turkuaz, sarı, yeşil gibi renklerin kullanıldığı bir görünüm sunmaktadır (bkz. Resim- 6).

Resim-6. Raven Camii minaresi

Yapının iç kısmı sade bir görünüme sahiptir. Giriş kısmında ahşaptan kadınlar mahfili yer almaktadır. Yapının mihrap kısmı sade bir görünüme sahiptir. Mihrabın üst kısmında “allah” ve “muhammed” ibareleri mevcuttur. Vaaz kürsüsü kullanılamaz halde olan yapının sağ tarafında sade görünümünde ahşaptan bir minberi yer almaktadır.

Yapının mihrap kısmı altta iki, üstte iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Yapının döşemesi ahşaptan olmakla beraber günümüzde harap bir durumdadır. Tavan kısmı ahşaptır ve ciddi sayıda çatlama ve dökülmeler meydana gelmiştir. Bölge yetkilileri tarafından alınan bilgiye göre, bu bölümün en kısa zamanda kurtarma çalışması adı altında onarım projesine dahil edileceği söylendi. Uzun zamandan beri bakımsız ve onarımsız kalan yapıda oluşan çatlama ciddi riskler oluşturmaktadır (bkz. Resim-7).

Neredeyse az sayıda kaynakta ismine rastladığımız Raven camisi, iç mekân ve cephede sıva kabartmaları ve dökülmeleri ile malzeme kayıpları vardır. Cephe yüzeylerinde aşınma, çözüme ve dökülmeler, taş kaplamalarda renk değişimi ve kirlilik gözlenmiştir.

Bakımsızlık ve ekleme sonucunda plan ve cephe düzeninde de değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Yapılan saha araştırmasına göre bölge halkının bu yapıya ilgi duyduğu açıkça görülmektedir. İstedikleri kaderine terk edilmiş, bu köy camisinin en kısa zamanda bölge yetkilileri tarafından restore edilmesidir.

Resim-7. Raven Camii iç kısmı

Bölge yetkilileri tarafından tarihi binanın önemi göz önünde bulundurularak koruma konusunda önlemler alınması sonraki kuşaklara aktarımı açısından önem teşkil etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİ

Osmanlı hayatına giren süsleme sanatı çok sevilerek tüm devlet topraklarında yayıldığı görülmektedir. Kuzey Makedonya dini yapılarında da yer alan duvar resimleri İstanbul'daki örnekler kadar ustaca olmasa da, yerel sanatkârlarca yapılan, halk sanatı içerisinde kendine özgü bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Duvar resimli camileri içinde Simnitsa köyü camisi bu açıdan önem teşkil etmektedir. Renkli boya üzerine kıvrık dallar, perde motifi ve natüralist çiçeklerin görüldüğü bu duvar resimleri son dönem Türk süsleme sanatı izlerini taşımaktadır.

Günümüzde kötü durumda olan Raven köyü camisi, son dönem Osmanlı köy mimarisi izlerini taşıyan, iç kısmında kalem işi süslemesini özünde barındırıyor olması bakımından önem teşkil etmektedir.

Her iki yapı kullanılamaz haldedir ve günümüzde de kötü durumdadırlar. İç ve dış kısımlarında aşınmalar, çözülmeler ve dökülmeler her iki yapıyı yıpratıcı önemli

unsurlardır. Bu bağlamda her iki köy camisi olarak buldukları konum ve özelliklerine bakılarak, en kısa sürede aslına uygun olarak restore edilmeleri gerekmektedir. Yok olmaya yüz tutmuş her iki yapının, kültürel mirasımızın önemli birer parçası olarak gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önlemler alınması gerekmektedir.

Simnitsa köy camisi süslemelerinin hangi ustalar tarafından yapıldığı konusunda pek bir fikir bulunmamaktadır? Lakin şurası bir gerçektir ki bu ve bunun gibi çevre şehirlerinde bulunan dini yapıların iç süslemelerinde yer alan bezemelerin çok güzel bir şekilde işlenmesi, bize burada dolaşan önemli bir sanatkâr grubunun bulunduğunu bildirir. Simnitsa camisi içindeki duvar süslemeleri de bu gibi ustaların marifetleri sonucu ortaya çıkması muhtemeldir.

5. KAYNAKÇA

ADEMİ, Rahman; Bir Nahiyenin Kazaya Dönüşümü - Gostivar, Turkish Studies, 2019

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Vakıflar Dergisi, Sayı III, Ankara 1956

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, c. III, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1981

ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı, Remzi Kitapevi, 1997, İstanbul

BÜLBÜL Sevil; Kalkandelen Harabati Baba –Sersem Ali Paşa Baba Bektaşî Külliyesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 76, 2015, s. 205-228

DEMİRARSLAN, Deniz; 19. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Duvar Resmi Sanatı; Balkanlardan Kalkandelen Alaca Cami Örneği, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı-80, 2016, s.151-181

DEMİRİZ, YILDIZ; Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1986

HATİPOĞLU, Oktay; XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007

İBRAHİMİ, Mehmet; Makedonya’da Türk İslam Mimarisinde Görülen Duvar Süslemelerinden Örnekler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989

KASO Sherafedin; Monumentet İslame Ne Muftinine e Gostivarit, Bashkesia İslame ne RM-Muftinia, Gostivar, 2002

İBRAHİMGİL, Mehmet; “Kalkandelen (Tetovo) Alaca- Paşa Camii”. Vakıflar

Dergisi. 26, 1997, 249-266

OKÇUOĞLU, Tarkan; 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, 2000, İstanbul

PAVLOV, Zoran; Makedonsko Kulturno Nasledstvo-Osmanliski Spomenici, Unesco Office in Venice, Skopje, 2008

TEKİNALP, Pelin. Şahin; “Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi”, Türkler Ansiklopedisi. c. 15, 2002, Ankara

UÇAR, Metin; “Bekarlar Camii Duvar Resimleri”. The Journal of Academic Social Science Studies. 6/7, 2013, 1161-1184

UÇAR, Metin- KONAK, Ruhi; “Berat Şehrinde Osmanlı Döneminden Kalan Duvar Resimleri Bir Ev”, The Journal of Academic Social Science Studies, sayı-35, 2015, s. 247-257

ÜNLÜ, Mucize; Kosova Vilayeti, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014

BEYAN

Yazar çıkar çatışması olmadığına beyan etmektedir.

DERGİNİN İLKE KURALLARI YÖNERGELERİ

BAŞLAMADAN ÖNCE

Çalışma müellifi (makale sahibi)

Yazarlar, taslağa, tasarıya, icrasına veya etüdün açıklanmasında önemli ölçüde katkıda bulunanlara sınırlı olması gerekir. Önemli ölçüde katkıda bulunanlar ortak yazar olarak sayılmaları gerekir. Araştırma projesinin muhtelif konularında katkısı olanlar, katkıda bulunanlar olarak geçecektir.

Müellif, listeye geçen ortak yazarların, hazırlanan çalışmanın son şeklini görüp yayınlamak için sunulması konusunda razı olduklarını sağlamalıdır.

Çalışma müellifi

Çalışmanın gün yüzü görmesinde katkısı olanların tümü listeye geçerek, ortak yazarlar olarak adlandırılmalıdır. Çalışmanın hazırlığında yer alan ve katkıda bulunan diğerleri iştirakçi olarak kabul edilmelidir. Yayınlamak için kabul edilecek çalışmanın son şeklini kabul etmeden önce, müellifin ve ortak yazarlar, çalışmanın son şeklini teyit etmesi gerekmektedir.

Müelliflerde değişmeler

Müelliflerde değişme olarak, çalışmanın kabul edilen şeklinde ilave, silme, müelliflerin adlarında yeniden düzenleme anlamına gelmektedir. Versiyonun onlayn şekilde kabul edilmesinden sonra, yazarlar veya ortak yazarlar tarafınca düzeltme kabul etmek mümkün değildir.

Yazar hakkında düzeltme yapmak ihtiyacı

duyulduğunda, aşağıda verilen hususlara riayet etmek gerekmektedir:

1. Yazarın eklenmesi veya silinmesinin nedenini bildirmek
2. (tarayıp e-posta ile gönderilmiş) Listedeki bir yazarın eklenmesi veya silinmesi ile ilgili tüm yazarların rızasının olduğunu ispatlayan yazılı teyit.
3. Editör, yazarın listeye eklenmesi veya silinmesi gerektiğini bildirecek ve onun rızasını isteyecektir.

Yazar tarafından gereksinimler gönderilmediği durumda, göz önünde bulundurulmayacaktır.

Orijinellik ve sahtelik

Müelliflerden makalenin orijinal yazılı şeklini sunmaları istenmektedir. Diğer müelliflerden fikirler kullanmak istenildiğinde, onların yazılı rızaları gerekmektedir. Sahteciliğin her türü, ahlaka aykırıdır ve kesinlikle cezalandırılacak ve kabul edilmeyecektir. Müellif veya yazarlardan, çalışmanın dergiye yayınlanmasından önce, çalışmasını sahteliğe karşı yoklayacak programlar kullanması gerekmektedir. Yazı İşleri Kurulu sunulacak olan çalışmayı sahteliğe karşı yoklama hakkına sahiptir ve sahte olduğu tespit edilirse, müellife bildirmekle yükümlüdür.

Açıklama ve çıkar anlaşmazlıkları

Çok sayıda açıklama ve çıkar anlaşmazlıkları ortaya çıkabilir. Çalışmanın, maddi olarak desteklediği kurumda yayınlanması, çıkar anlaşmazlıkların ortaya çıkmasından korunmanın en iyi yoludur.

Metnin sonunda, “Çıkar anlaşmazlıkları” alt başlığı altında, tüm yazarlar, herhangi bir

çalışmanın başından üç yıl boyunca mali (dolaylı veya dolaysız), kişisel veya diğer kişiler veya kurumlarla olan ilişkiler konusunda var olan ve olagelmesi beklenebilen çıkar anlaşmazlıklarını beyan etmelidirler.

Yayınlanan çalışmalarda temel hatalar

Yazar, yayınlanan yazıda herhangi bir hatayı tespit ettiği durumda, anında dergi editörünü veya yayınevini bildirmelidir. Hata durumunda yazar, hatayı bertaraf etmek için Yazı İşleri Kurulu ile işbirliği yapmalıdır.

Müellifin Hakkı

Dergiye orijinal el yazısının sunulduğunda, çalışmanın orijinal olduğu ve önceden başka bir yerde yayınlanmadığı olarak düşünülecektir; çalışmanın yayınlanmasından önce imzalaması için müellifine gönderilecek, çıktısı alınacak ve online yüklenecek ve yayınevini rızası olmadan, ticaret amaçlı, başka bir yerde aynı şekilde ve farklı bir dilde yayınlanmayacaktır.

Yazarlar, sunum öncesi ve sunum süreci esnasında çalışmalarını internete yükleme hakkına sahiptir ve hatta teşvik edilmektedir (örnek olarak: kurumların bilgi havuzlarına veya kendi veb sitelerine)

Müellif olarak, kendi çalışmanızı yeniden kullanma konusunda muhtelif haklara sahipsiniz.

Ortak Yaratıcılık Katkısı (CC BY)

Bu, diğer şahıslara; yazarın onurunu ve şöhretini zedelemeyecek şekilde makaleye değişiklikler yapmadıkları sürece, makalenin dağıtımını ve kopyalanmasını, alıntılar, özetler ve buna benzer versiyonlar yaratmasını, makale ile ilgili ve makaleden uyarlamalar ve benzer çalışmalar yapmasını (tercüme gibi), ortak

çalışmaya ilave etmesini (antoloji gibi), hatta ticari amaçlı çalışmalar da yapmasını sağlar.

Ticari amaç gütmeyen Ortak Yaratıcılık Katkısı (CC BY-NC-ND)

Ticari amaç gütmemek şartıyla ve makaleyi değiştirmeyeceği sağlandığı sürece, diğer şahıslara makalenin dağıtımını ve kopyalanmasını, ortak çalışmaya ilave edilmesini (antoloji gibi) sağlar.

YENİ SUNUMLAR

El yazılarının sunumu sadece onlayn olmalıdır, işlemler tamamen onlayn ve siz, kılavuz eşliğinde adım adım dosyaları yaratacak ve yüklemiş olacaksınız. Elektronik sunumlar ana işlemleri azaltır ve de birkaç kez gözden geçirilmesi ve yayına sunulması süresini azaltır.

Makalenizi hazırlamak için HİKMET kullanmalısınız ve bu versiyonu

<http://hiikmet.mk> sitesinden yüklemelisiniz.

Biçimlendirme gereksinimleri

Hazırlanan makale IJCRSEE kalıbıyla biçimlendirilmelidir. Yazarlar için bazı parametreler vardır. Makaleniz vidyo ve/veya ek malzemeler içerirse, bunlar da gözden geçirilme amaçlı birincil sunumda dahil edilmelidir. Makaleyi net olarak belirlenmiş bölümlere bölünüz.

El yazısının yapısı

Baş sayfa

Baş sayfa aşağıda verilenleri içermelidir:

Yazar(lar)ın ad(lar)ı

Öz ve aydınlatıcı başlık

Yazar(lar)ın adres(ler)i ve aidiyet(ler)i

Yazarın e-posta adresi

Özet

Özetin 150 - 250 kelime içermesi gerekir. Özette kısaltmalardan ve matematik formüllerinden kaçınılması gerekir.

Anahtar kelimeler 4-6 kelime içermelidir.

Metnin Biçimlendirilmesi

El yazıları Word'da A4, Times New Roman, 10-punto ile, özet ve anahtar kelimeler ve metin de 12-punto ile olmalıdır.

El yazısının tamamı referanslar, tablolar ve şekiller hariç en çok 8,000 kelime içermelidir.

Çalışmanın amaçlarına ve araştırmalara bağlı kalarak, editör daha fazla sayfalı çalışmayı da kabul etmeye karar verebilir.

Sayfaların numaralandırılması için otomatik sayfa numaralandırılma fonksiyonlarını kullanınız.

Metinde vurgulamalar için italik harfleri kullanınız.

Kısaltmalar kullanmaktan kaçınılmalıdır. Kısaltma ilk kez kullanıldığı gibi metin boyunca da aynı şekilde kullanılmalıdır.

Başlıklarda en çok üç düzey kullanınız.

Dipnotlardan kaçınılmalıdır. Kullanıldığında da, sadece ek metin içermelidir (yorum), bu demektir ki kullanılan kaynak hakkında bilgi içermemelidir.

Teşekkürler, referans listesinden önce olmak üzere özel bir bölümde yerleştirilmelidir.

1. Giriş – Detaylı edebi inceleme veya sonuçlar özetinden kaçınarak, çalışmanın hedeflerini belirtiniz ve uygun arka zemini (background) sağlayınız.

2. Araştırmada Kullanılan (Malzemeler) Yöntemler – Çalışmanın yeniden kullanımı için yeterince detaylar sağlayınız. Yayınlanan yöntemler referansla belirtilmelidir: sadece ilgili değişimler tasfir edilmelidir.

3. Bulgular ve Yorum – Bu, çalışmanın sonuçlarının anlamını incelemelidir, onları tekrarlamak değil. Sonuçlar ve Tartışmalar bölümü sıkça isabetlidir. Yayınlanan literatür hakkındaki geniş alıntılar (citations) ve tartışmalardan kaçınınız.

4. Sonuç – Sonuçlar net ve öz olmalıdır. Etüdün temel sonuçları, tek başına veya Tartışmalar veya Sonuçlar ve Tartışmalar alt bölümü olarak durabilecek, kısa Sonuçlar bölümünde sunulabilmektedir.

5. Kaynaklar -

Teşekkürler – Teşekkürleri makalenin son kısmında ve referanslardan önce bulunan özel bir bölümde sıralayınız ve o yüzden, onları baş sayfaya dahil ediniz, başlığa dipnot veya aksi. Buraya araştırma boyunca yardım sağlayan bireyleri sıralayınız (örnek : dil yardımı, yazı yardımı sağlayan ve saire)

Referans stili – Tüm el yazıları, öncelikle toplumsal bilimlerde kullanılan American Psychological Association (APA) alıntı stili kullanılmalıdır. Ek örnekler için, American Psycho-logical Association’ın yakında yayınladığı Yayın El kitabını danışınız.

<http://books.apa.org/books.cfm?id=4200067> or APA Order Dept., P.O.B. 2710, Hyattsville, MD 20784, USA or APA, 3 Henrietta

Street, London, WC3E 8LU, UK.’ Dan sipariş vereceğiniz American Psychological Association’ın Yayın El kitabının 6-cı baskısını gözden geçiriniz, ISBN 978-1-4338-0561-5. DOI’nin kullanımı teşvik edilmektedir.

Örnekler:

Kitap referansı:

Child, D. (2004). Psychology and the Teacher (7th ed.). New York: Continuum.

Metin alıntıları

Metinde adı geçen her referansın referans listesinde olduğundan emin olunuz (ve tersi). Özette anılan her referansın tam adı verilmelidir.

Referansı yönetme yazılımı

Dergilerin standart biçimi vardır - HİKMET biçimi. Referansı anmanın en kolay yolu, aşağıda verilen yönetme yazılımını kullanmaktır:

Mendeley (<http://www.mendeley.com/features/reference-manager>)

EndNote (<http://www.endnote.com/support/enstyles.asp>) and

Reference Manager (<http://refman.com/support/rmstyles.asp>).

Aşağıda sözü edilen yönetme yazılımının word programındaki eklentileri aracılığıyla yazarlar makalelerini hazırlama aşamasında iken dergiye uygun biçimi seçmeleri ile, referans listeleri ve alıntılar, iş bu Kılavuzda açıklandığı gibi dergi stiline göre biçimlenecektir. Uygun biçim bulamadığınız durumda, dergi stiline göre biçim yaratmak amacıyla iş bu Kılavuzda verilen referans ve alıntılar örneklerine bir göz atınız.

- Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması konusu ve hakkı HİKMET'e aittir.
- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bu görüşler, her zaman ADEKSAM'ın genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.
- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.
- Bu dergideki makaleler, Ulusal ve Uluslararası Bilim ve Hakem Kurulu tarafından değerlendirilir.
- Derginin dili Türkçe, İngilizce ve Makedonca dır.

DERGİNİN TİRAJİ: 1000 adet.

İSTEME VE YAZIŞMA ADRESİ:

ADEKSAM, YNA Sokağı no: b.b.

1230 GOSTİVAR - MAKEDONYA.

e-posta: adeksam@live.com

editor: e-posta: numanaruc@hotmail.com

web: www.hikmet.mk, www.adeksam.mk

Tel:+389 42 214319

Basımevi: Gapo - Üsküp, Makedonya